

Az Érdy- és a Jordánszky-kódex kétbetűs magánhangzói.

(Első közlemény.)

Az Érdy- és a Jordánszky-kódexet nyelvészeti irodalmunk rendszeren együtt szokta említeni, részint azért, mert egy vidéken, sőt lehetséges, hogy egy helyen is keletkeztek, részint pedig azért, mert írásmódjuk a magánhangzók jelölésében megegyezik. Ezen írásmódot illetőleg általánosan meggyökerezett az a nézet, hogy a magánhangzók hosszúságát meglehetősen következetességgel jelöli e két kódex; nem ékezzettel vagy más mellékjeggyel, hanem a betűk megkettőzésével, s a kódex-írónak ezen jelölésmódja különösen az *e*, azután az *a*, *o* betűkre terjed ki, ámbár az utóbbiaknál a jelölést igen sokszor elhanyagolja, úgyhogy a kettős betűvel való írás, különösen az *o*-nál majdnem a kivételek közé tartozik.

Ha a dolog csakugyan így áll, akkor e két kódex megbecsülhetetlen segítséget nyújt a nyelvésznek, mert míg a Bécsi- és a Münchener-kódexből a mai *e*-féle hangok egykori megelőzőinek zártsági fokát ismerhetjük meg, addig az Érdy- és a Jordánszky-kódex ugyanazoknak az időmértékét tünteti föl. Ezért e két kódex pontos földolgozása mulhatatlan szükség volna. De igen sajnós dolog, hogy kódex-irodalmunk eddigelé nincsen még kellőképen méltatva, hogy alig van egy-két számbavehető nyelvemléktanulmányunk, s az Érdy- és a Jordánszky-kódex-szel is csak kevesen foglalkoztak eddigelé behatóbban.

Ezen kevesek közé tartozik SZIGETHY ISTVÁN, a ki a NyK. XV. kötetében (55—73. ll.) értekezett *Az Érdy-kódex némely hangtani sajátosságai*-ról. Mint a czimből is látható, csupán az Érdy-kódex kettős betűvel jelölt magánhangzóival foglalkozik, s arra az eredményre jut, hogy ez a kódex a magánhangzók hosszúságát meglehetősen következetességgel jelöli, még pedig úgy, hogy a hosszú magánhangzókat kettős betűvel írja; hogy számos, a mainál testesebb, eredetibb alakot tartott fenn, mert a kódexben igen sok hosszú, illetőleg kettős magánhangzóval írott szó van, mely ma rövid magánhangzójú. Ezeknek eredetibb voltát azután

a rokon finn-ugor nyelvek adataival is bizonyítja, a mely adatok szerinte csakugyan arra vallanak, hogy a vocalis-nyújtás még az illető szók hajdani teljesebb alakjából maradt meg. Azonban az adatok nagy számához képest csak igen kevés az, a mit ekkép magyaráz, s maga is megvallja, hogy «nem az a baja ezen kísérletnek, hogy keveset tudott megfejtteni, hanem, hogy azt a keveset sem tudta kellő világosságba hozni». Az etymologia szerinte is sokat hagy homályban, sok helyütt pedig csak tapogatódzik.

A hol az etymologia nem nyújt semmi magyarázatot, ott egy másik segédeszközhöz, a hangsúlyhoz folyamodik, a melylyel szintén meg lehet magyarázni a vocalis nyújtást, s lehetségesnek tartja, hogy az Érdy-kódex azon hosszú alapvocalissal való tövei, a melyek ma röviden hangzanak, ilyen úton nyújtották meg a többi finn-ugor nyelvekben is található rövid magánhangzójukat. Tanulmányának második részében a szóvégi feltűnő hosszú vocalisokkal foglalkozik. E dolgozatot MUNKÁCSI BERNÁT ismertette Nyr. 8 : 553—556. ll., etymologiai magyarázatait itt-ott kibővítve.

Már a Jordánszky-kódex egynéhány hosszú, illetőleg kettős magánhangzóval írott szavával is foglalkozik SIMONYI ZSIGMOND: *A régi magyar nyelvemlékek olvasásáról. II. A hosszú magánhangzók* című dolgozatában (Nyr. 9 : 4.). Szintén igen tanulságosnak tartja e két kódexet, mert legtöbb gondot fordítanak a hosszúság megjelölésére, s így oly szavakat is, a melyekben ma sehol semmi nyoma a hosszú hangnak, hosszú vocalissal jelölnek. Így gondolkozik ebben a dologban BALASSA JÓZSEF is *A magyar hangzók története* című tanulmányában (NyK. 24: 257, 369.).

Kételkedve fogadja el ezt az elméletet IMRE SÁNDOR *A magyar nyelv és nyelvtudomány rövid története* című munkájában. «Lehetséges, — úgy mond — hogy az Érdy- és a Jordánszky-kódexben jelölt hangokat itt röviden, ott hosszabban ejtették, de a kettős leírásból se eredeti törvényes hosszúságot következtetni, se ebből a származásra nézve valamely nézetet lehozni nem mernénk. Mert ez az írásmód az utóbbi nyelvszokásban nem lelhető és általában véve semmit sem jelent.» IMRE-nek tehát már feltűnt, hogy e kódexek igen sok szót írnak kettős magánhangzóval, a hol már a következő korban, a kódex iratása után 20—30 évvel rövid magánhangzót használtak; hogy sokszor sem a hangsúly, sem az etymologia, sem más nyelvészeti segédeszköz számbavételével sem lehet megmagyarázni a hang hosszúságát, s hogy viszont vannak azután más szavak, melyeket ma hosszú hangzóval írunk és ejtünk, s a melyeknek hosszúsága a finn-ugor nyelvek közös alakjaiban is megvan (pl. *kéz* ∞ vog. *kät*, osztj. *kēt*, osztjS. *köt*, lpE. *kiet*, *kieta*, lpF. *giet*, *gietta* stb.), s ezeket a kódex következetesen egyszerű magánhangzóval írja. Ha tehát

a két kódexnek, bár csak megközelítőleg pontos hosszúságbeli jelölését elfogadjuk, akkor egy úgyszólván lehetetlen dologgal állunk szemben, a mennyiben az eredmény az, hogy kódexeink korában röviden ejtettek oly hangokat, a melyek a rokon nyelvek bizonyosága szerint már a történelem előtti korban is hosszúk voltak, úgy szintén a kódexek kora után is; s viszont hosszan ejtettek oly hangokat, a melyeknek hosszúsága sem a rokon nyelvekből, sem a későbbi korból nem mutatható ki.

Semmi esetre sem fogadható el azonban IMRE-nek azon állítása, hogy a két kódex hangzóinak kettős betűvel való jelölése semmit sem jelent. Igaz, hogy kódexeink helyesírása bizonyára eredetileg is tökéletlen volt, s a tökéletlenséget még inkább fokozta a másolók figyelmetlensége, vigyázatlansága. VOLF GyÖRGEY bizonyítékai szerint pedig az Érdy- és a Jordánszky-kódex (az előbbi csak nagy részben) másolatok. A kódex leírója vagy betűről-betűre másolta le az eredetit, vagy nem ragaszkodott nagyon az eredeti szöveghez. hanem, ha figyelt, lemásolta betűről-betűre, ha pedig látása fáradt, ha gondolatai a hosszú másolás alatt másfelé kalandoztak, elolvasta az előtte fekvő kézirat néhány szavát s azután leírta a maga helyesírása szerint. Kódexeink helyesírásának szempontjából azonban teljesen mindegy, akármelyik esetet vesszük fel; mert ha betűről-betűre másolja a kéziratot, akkor a hangok jelölésbeli különbségének már az eredeti kéziratban is meg kellett lennie, vagyis a másoló előtt fekvő kézirat írója kétféle *e*, *a*, *o* hangot különböztetett meg; mert lehetetlenség, hogy a másoló csak bizonyos szavakban követte volna el a hibát, még pedig elég következetesen; ha pedig a helyesírás az övé, akkor megint érthetetlen, hogy a szavak bizonyos csoportját miért választja el a szavak egy másik csoportjától az *e* kétféle jelölése által ott, a hol ma mindkét esetben hosszú hangzót találunk. Természetes, hogy a két csoport igen sokszor átnyúlik egymásba, s ez itt már valósággal a másoló hibája; de az adatok nagy sokasága egyfelől, másfelől csekély számuk mutatja, hogyan kellett írva lennie az eredetiben, vagy hogy a másoló csakugyan valami különbséget akart tenni a két hang között. Ezt a kétféleiséget tehát nem a leírók ügyetlenségének kell feleltetnünk, mert míg a helyesírás tekintetében a legnagyobb változatossággal halmoznak hibát hibára, ebben az esetben a jelölésben bizonyos rendszer van, t. i. az *ee* és *e* meglehetősen szabályos váltakozása bizonyos szavakban. Másrészt az adatok ily nagy tömegével szemben lehetetlenség is feltennünk, hogy ez a jelölés itt egyáltalában semmit sem jelent.

IMRE művének bírálója, ALBERT JÁNOS (Nyr. 22: 314.) szintén nem fogadja el ezen állítást. A kódexek behatóbb megvizsgálása őt is az ellenkezőről győzte meg. Igéri, hogy nemsokára alkalmat vesz magának a dolog részletes kifejtésére s az igazság kiderítésére; átlátja, hogy az

eddigyi munkálatokkal ez a kérdés még egyáltalában nincsen tisztázva; azonban igérete csak ígéret maradt.

Azok sorában, kik a két kódex-szel foglalkoztak vagy feltünőbb hosszú magánhangzóirol véleményyt mondtak, nem érdektelen SZILASI MÓRICZ (*A szótövek elmélete a magyarban*, Nyr. 11 : 68.) nézete, mely szerint kódexeink azon hosszúmagánhangzós szavai, a melyek ma röviden hangzanak (pl. *heej, cheep, vaas* stb.), rövid tövégi hangzójuk elvesztését olyformán pótolták, hogy a megelőző szótag rövid magánhangzóját megnyújtották a nyílt szótagban (azaz midőn a ragtalan névszó egy mássalhangzón végződik), s az így meghosszabbodott *a, e* régebben nyílt *á, é* volt. Ez a szabály tehát az Érdy- és a Jordánszky-kódex hosszú magánhangzóiinak zártsági fokúra nézve is adhat felvilágosítást, azon csekély körben legalább, a melyre vonatkozik, vagyis ezen szabály szerint kódexeink ilyen szavainak : *cheep, eeb, heegy, heely, meen* (cælum), *meeü* (nurus), *zeeg* (clavus, angulus), *zeer, baal, haat* (= 6), *kaar, naap, vaas* stb. régebben *ê*-vel, illetőleg *â*-val kellett hangzaniuk. Ezt a meghosszabbodási folyamatot azonban, ha csakugyan végbe ment valaha, igen messzire kell visszahelyeznünk, jóval messzebbre nyelvemlékeinknek és okleveleinknek — mint a melyek szintén szános nyelvemlékbeli adatot tartottak fenn — keletkezése elé. Az *a* hangra nézve a zártság vagy a nyíltság fokát megállapítani nem tudjuk, mert nincs nyelvemlékünk, a melyik ezt jelölné. A mi az *e* hangot illeti, már a Bécsi- és a Müncheneri-kódex is *eb, hej, meü, zér*-t ír, okleveleink némelyikében pedig a *hegy* szó *hig* alakban fordul elő, a mely, ámbár csak mint nyelvjárási mellékalak is, de a hangzó zárt volta mellett bizonyít. Sőt MUNKÁCSI feltevése szerint (*A magyar magánhangzók történetéhez*, NyK. 25 : 262—263. l.) a mai *ë*-k tetemes részbe kezdettől fogva ilyen hangfokú volt vagy pedig a magyarság egyes részeiben az *ë* hang mellett a még zártabb *ê* hang fejlődött, mely azután könnyen csaphatott át *i*-be, mint a *hig* szóban látjuk. SZILASI feltevése tehát kódexeink fentemlített hosszú vocalisú szavaira nem vonatkozhatik, mivelhogy azok nyelvemlékeink korában már zárt magánhangzójúak; de ráillik mindazon szavakra, melyek tövégi magánhangzójukat elvesztvén, csakugyan nyílt *ê*-vel jelöltetnek a Bécsi- és a Müncheneri-kódexben, valamint első gondosabb helyesírású nyomtatványainkban, tehát *kéz, mész, nêr, két* (ketten), *têl, jêg, egyêb* stb. Ezek azonban az Érdy- és a Jordánszky-kódexben, mindamellott, hogy hosszan hangzotak s hosszan kellett hangzaniuk, egyszerű *e*-vel vannak jelölve.

A két kódex hangtani sajáttságainak kifejtésében szintén csak az ígéretnél maradt VEINSTEIN-HEVESS KORNÉL *A Jordánszky- és Érdy-kódex* című dolgozatában (Nyr. 23 : 220. l.), de már kimondja, hogy a hosszúságot bizony meglehetősen pontatlansággal jelölik, hogy az *ú. n.*

hosszú hangzóknban nem bizakodhatunk, mert igen gyakran cserben hagynak. A hosszúság elméleténél marad ő is, de már azon megszorítással, hogy a kettős betűk igen gyakran rövid, széles ejtésű hangokat is jelölnek, tehát sok helyütt *a, e, ë, o*-t kell olvasnunk *aa, ee, oo* helyett. Hogy mily alapon, azt dolgozatának egy következő részében szándékozik kifejteni, a melyben a két nyelvemlék kéziratát össze akarja hasonlítani; ez a rész azonban, sajnálatunkra, mindeddig nem jelent meg. De hogy ez a magánhangzó-kettőztetés valami graphikai sajátság volna, hogy pl. sorvég-töltelékül szolgálna, arról szó sem lehet. Előfordul ugyan igen sok esetben a sor végén is a kettős magánhangzó, de sokszor olyan esetben is, a mikor már alig fér oda, másrészt pedig ugyanazon szó, ugyanazon alakjában a sor közepén is kettős vocalissal van írva. A két kódex hangtana tekintetében tehát VEINSTEIN-HEVESS KORNÉL semmivel sem vitte előbbre a dolgot, mindamellét már kételkedik abban, hogy a kettőzés kizárólagos hosszúság-jelölés volna. (E helyen akarom egyúttal helyre igazítani azon állítását, hogy az Érdy- és a Jordánszky-kódexben az *ö* betű egyetlen egy esetben sincs kettőztetve, mert bizony van rá néhány eset; ilyenek az Érdy-kódexből: *előöt* 320²⁸, *elsőöt* 366⁴, *erőöth* II. 290¹², *ydőöt* 257²⁷, 479¹⁹, II. 299⁷, *ydőök* II. 269³⁰, *yewendőöt* 312¹⁶, *mezőön* 195⁸; a Jordánszky-kódexből: *zelőöknek* bora 275²¹, *őöz* ember 105²³.)

A közelmúltban végül egy tekintélyes hang is kétségbe vonta a két kódex hosszúság-jelölésbeli pontosságát. SZINYEI JÓZSEF *Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában* című dolgozatában (Nyr. 24: 149) azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy a két kódex hosszú magánhangzóinak szigorú vizsgálat alá vétele az eddigi nézetet megdőntő eredményre fog vezetni, t. i. hogy az a sokat emlegetett hosszúság-jelölésbeli következetesség bizony igen fogyatékos és ingatag, mert nemcsak hogy számtalan esetben el van hanyagolva a hosszúság megjelölése, hanem arra is akárhány példa van, hogy hosszúnak van jelölve olyan hang, a mely hosszú nem lehetett; az állítólagos hosszúság-jelölés helyes megítélése szempontjából különösen számba veendőnek tartja azt a körülményt, hogy a szó végén előforduló *ee*-k számához képest az *aa*-k száma aránytalanul csekély. «Egy szóval — folytatja — a két kódex gondosabb átvizsgálása után arra az eredményre kell jutnunk, hogy tévedtünk, mikor helyesírásukból azt következtettük, hogy bizonyos szóvégi magánhangzók abban a korban vagy akárcsak abban a nyelvjárásban is még hosszúk voltak.»

Tehát két nézettel állunk szemben. Az egyik a betűkettőzésben hosszúság-jelölést lát, a másik csak bizonyos megszorítással és kritikával vagy pedig egyáltalában nem fogadja el ezt a föltevést, de új elméletet

nem állít fel, úmbár meg van győződve róla, hogy az eddigi felfogás csak balhiedelem.

A hosszúság-elmélet biztos alapjául tűnik fel a betűkettőztetés. Hiszen semmi sem látszik természetesebbnek, mint hogy azt a hangot, mely kettős betűvel van írva, hosszan ejtették, annál inkább, mert a későbbi korban is sokszor találunk kettőztetést hosszúság jelölésére, különösen a tulajdonnevekben: *Gaal, Poos, Soos* stb. De előfordul ez a kettőztetés más kódexekben is, így pl. a Peer- és a Sándor-kódexben, s itt valóban a hosszúság jelölésére szolgál. Továbbá a feltevés támogatására szolgál az a körülmény, hogy a kettőztetett betűnek igen sok esetben a mai nyelvben is hosszú magánhangzó felel meg, s még inkább az, hogy hosszú magánhangzót találunk oly esetekben is, a hol ma rövidet ejtünk ugyan, de a nyelvtudományi vizsgálódások kiderítették, hogy egykor hosszúnak kellett lennie, vagy ha nem volt is hosszú, mindenestre bővebb volt az alak a mainál.

Csakhogy mindezen igen természetesnek mondható felvések mellett más körülményeket is tekintetbe kell venni. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk először azt a fontos körülményt, hogy kódexeinkben a szavaknak csak bizonyos csoportja van az esetek túlyomó többségében *ee*-vel írva, s van egy más csoport, a mely — nem számítva ide a másoló ügyetlenségének és figyelmetlenségének betudható igen csekély számú eltérést — egyszerű *e*-vel van írva, noha annak a hangnak mai képviselője hosszan hangzik. Sőt a mi még feltűnőbb, ugyanazon szóban a mai rövid magánhangzó megelőzője kettős, a hosszúé pedig egyszerű *e*-vel van jelölve, pl. *eersebet* JordC. 516¹⁹; Helt. Kr. 122 *Ersebet*; *eegyel* = egyél JordC. 48a¹², 34^s, 242²⁰ stb. BC. *éjél* 22²⁸, MC. 345 *éjél*; *eeqyeb* = egyéb JordC. 108a¹⁰, 404¹⁷, 768³² stb. Helt. Kr. *eqyeb*. BC. 37 *éjéb*, MC. 238²⁵ *éjéb*; *felee* = féle, mindenféle JordC. 266¹³, 485¹⁹ stb. Helt. Kr. *fele*; *peeczet* = pecsét JordC. 450¹; 893¹⁰, 923⁹ stb. Helt. *pecsét* stb.

Azt a feltevést, hogy ezen szavaknak egyszerű *e*-vel jelölt hangja a szóbanforgó kódexek korában röviden hangzott, egyáltalában nem lehet elfogadni. Először is azért nem, mert épen a másoló hibái, a kettős *ee*-vel írott kevés számú példák mutatják, hogy hosszan kellett hangzaniuk, s csak a leíró tévesztette el a jelölést. De nem lehet elfogadni másodszor azért sem, mert ezen egyszerű *e*-vel írott szavak közt vannak olyanok is, a melyeknek megfelelőit a legközelebbi rokon nyelvekben hosszú magánhangzóval ejtik, pl. *kez* JordC. 36²⁴, 257², 507³¹ stb. Helt. Kr. 18 *kez*, MC. *kèzzel* ∞ *vog. kät, osztj. kët, osztjS. kôt* stb.

Figyelemre méltó dolog továbbá az is, hogy a többi magánhangzók, nevezetesen az *a, o, ő* kettőzése az *ee* mellett elenyésző csekély, a miből kitűnik, hogy a kódex-író vagy másoló csakis az *e*-féle hangok között akart

valami különbséget tenni. Mert hiszen, ha már egyszer az *e*-féle hangok időmértékbeli különbségét észreveszi és jelöli, miért ne tenné meg ugyanezt oly terjedelemben az *a* és az *o* nál is, a hol a nyújtás csak olyan fel-tünő jelenség, mint amazoknál. És hogyha a mellett adatok bizonyítanak, hogy ezen utóbbi magánhangzók hosszúságának jelölését elhanyagolja ott, a hol azoknak csakugyan hosszúknak kellett lenniük, nem lehet másra gondolnunk, mint hogy az *e*-féle hangoknak ezen kétféle jelölése által nem időmértékbeli különbséget, hanem az illető hangoknak valami más sajátágát akarta feltüntetni.

A mint vannak példák arra, hogy hosszú magánhangzókat, különösen *e*-féleket, egyes betűvel jelöl, úgy vannak arra is, hogy betűkettőzéssel (*ee*-vel) jelöl oly magánhangzókat, melyek ma röviden hangzanak s a melyekről nem tarthatjuk valószínűnek, hogy abban a korban hosszan hangzottak (nem értve ide minden esetet, hanem főleg tőszótagbeli fel-tünő kettőzést).

Pl. *haad* (*had*) ÉrdC. 386_s, II. 90₁₄; *haat* (= 6) ÉrdC. 348₁₈, 353₂₂ stb. JordC. 124₁₀, 110₂₉ stb.; *haab*, az hajoczka kedeg az tengher középet hanyattatyk vala ah *haab* miat. JordC. 399₂₆, tenghernek kegyethlen *haaba* JordC. 881₁₀; *haad* el mastan mert ig kell leenny ÉrdC. II. 20₃₀; erek elettre meegyen hol soha megh nem *haal* ÉrdC. II. 288₁₁, es ymaran soha meg nem *haal*, de orzagol mynd erekkewl erekkee ÉrdC. II. 223₂₃ stb.; a' myt zemeewel laa ynkaab zokta zeretny, honnem mynt a' myt *haal* (hall) ÉrdC. 56₉, 168₁₀, 301₁₇, nem *haal* nem laa nem ery ÉrdC. II. 314₃₈ stb.; *bual* kezeet ÉrdC. 42₃₇, II. 374₂₀, 455₁₈; zent angyalok nem volta-nak *haar* zerent el valaztwan eegy mastwl ÉrdC. II. 347₅, 349₆ stb.; *vaas* lancz ÉrdC. 336₁₅ stb.; nagy *cheendesseeggel* hozaak zent palnak testeet ÉrdC. II. 463₁₈, JordC. 347₃₀, 898₂₀; Es *cheenghetween* meg mosaak kezöketh ÉrdC. 451₃₄, JordC. 42₂₉; *eeb* ÉrdC. 251₂, 444₁₀, JordC. 30₆, 331₂₈ stb.; *eegy* ÉrdC. 7₆, 24₁₈ stb.; *eegheez* ÉrdC. II. 354₂₃, 238₃₄ stb.; *eeleg* ÉrdC. 9₂₄, II. 442₂₆; nemes es *eekees* allapattyokban ÉrdC. 28₁₈; *eeledelth* arwlnak JordC. 82₁₈, ÉrdC. 23₁₈; *eersebeth* (Erzsébet)ÉrdC. II. 65₁₅, 460₂₀ stb.; haborgato homaly es *feelh* JordC. 859₂₆; tamada nagy *feergheteg* es nagy esew ÉrdC. 470₁₀; *feelseeges* ÉrdC. 7₂₈ stb., JordC. 518₁₀ stb.; *heerwad* ÉrdC. II. 106₂₂; *reeghel* JordC. 302₇; *zeerda* ÉrdC. II. 326₁₆; stb., stb. igen sok példa.

SZIGETHY fentebb említett tanulmányában ezen feltünőbb eseteknek csak igen kis részét (a melyek közül egynéhány, így pl. *vészek*, *tészek*, *lélek* (találok), *észen*, *méggyen*, *lészen* a későbbi korban, a XVI. század íróinál, sőt később is hosszúnak van jelölve), igyekszik a rokon nyelvek segítségével magyarázni. Ezek csakugyan hosszú magánhangzójuk lehetek, azonban találunk egynéhány esetet, a melyben a rokon nyelvek a magánhangzó eredetibb hosszúsága ellen vallanak. Pl. *möny*:- *meenyekzey* JordC. 423₃₂, ÉrdC. 118₂₂ ∞ vog. *mañ*, *mäh*, *mih*, osztj. *meñ*, zürj. *moñ*, votj. *men* | *küll*: JordC. *kel*, *keel*, ÉrdC. *keel* ∞ vog. *kalen* *kellö*, votj. *kul*:- *kulä*, zürj. *kol*:- *kolö*, cser. *kül*:- cserM. *kel*'-: *keles* | *mën*:- *meegyek*,

meent, meenuwen stb. ∞ vog. *min-, mën-, mîñ-*, osztj. *man-, men-*, votj. *mîn-*, zürj. *man-*, f. *mène-*, észt. *mine-*, mordv. *mene-, mäne-*, cser. *mi- | szër*: Jord.-ÉrdyC. *zeer* ∞ vog. *sir, sér*, osztj. *sir* stb.

Természetes, hogy az ilyen szavakra nézve legkétségtelenebb bizonyíték egy az Érdy- és a Jordánszky-kódexnél régibb magyar nyelvemlék tanúsága volna, azonban ilyen bizonyítékunk nincs, mert a magánhangzók hosszúságát és rövidségét egy sem különbözteti meg. A rokon nyelvek pedig csak ritkán szolgáltatnak kétségtelen bizonyítékot a hosszúság mellett, mert még a legközelebbieken is igen közönségesek az időmérték tekintetében való váltakozások a különféle nyelvjárásokban, vagyis az időmérték nem egységes. (V. ö. NyK. 25 : 168., 257. s köv. ll.)

Nem látszik valószínűnek azon magyarázat sem, melyet TÖMLÖ GYULA vet fel (Nyr. 12 : 328.), a mely szerint ezen kódexek számos oly magánhangzójának a hosszúsága, a melyre nézve a nyelvhasonlítás kellő felvilágosítást nem adhat, talán a liquidák hatásának tulajdonítandó. Így gondolja megmagyarázhatni a *cheergheteg, hely, zeer, zeerzeth* stb. szavakat, a *bólt, hóld, fólt* analógiájára. A liquidák nyújtó hatása, mint tudjuk, aránylag csak kis nyelvterületen mutatkozik, s nem lehet bebizonyítani, hogy valamikor általános vagy legalább általánosabb volt. S még ha beválik is, csak igen kicsiny csoportra terjeszthető ki, míg a többi megoldatlan marad.

Szóval a két kódexben sok oly szóban van betűkettőzés, a melyben a magánhangzó hosszúsága bizonytalan, vagy legalább egykori időmértéke a magyar nyelv fennmaradt emlékeiből pontosan meg nem állapítható. Ezzel azonban korántsem akarom azt mondani, hogy az *ee* nem áll sehol sem a mai hosszú *e* hang helyén, csak oda akarok jutni, hogy mivel az egyszerű *e* betű is igen sokszor áll a mai hosszú magánhangzó helyén, az *ee* pedig gyakran a mai rövid *e* hang helyén, ezen zavarosság és összevisszaság miatt az a feltevés, hogy a betűkettőzés hosszúságot jelöl, tarthatatlan. Nem marad tehát egyéb hátra, mint a kódexek *e* hangú szavait átvizsgálni, a jelölés szerint bizonyos csoportokba rendezni s így levonni a következtetést az *e*, s ha lehet, a többi hang jelölésére nézve is. A mint már többször említettem, és a két kódex bármelyikéből, ha néhány lapot olvasunk belőle, rögtön kitűnik, a kettős betűvel való jelölés különösen az *e*-re terjed ki, annyira, hogy a többi magánhangzónak két betűvel való jelölése elenyésző csekély ehhez képest. Emeltem továbbá azt is, hogy az egyes szavak következetesen (már a milyen következetességet és pontosságot egy könyvmásolótól várni lehet) *ee*-vel, mások *e*-vel vannak jelölve. Már maga ez a körülmény is arra indít, hogy vizsgálódásainkat legelőször az *e*-re és az *ee*-re terjeszszük ki. Minthogy pedig az időmértékbeli jelölés kétségesnek bizonyult, nem

tévedünk talán, ha vizsgálódásainkat az *e*-vel és az *ee*-vel jelölt hangok zártsági vagy nyíltsági fokára fordítjuk.

Ha azonban kódexeinket a többi nyelvemléktől különválasztva tárgyalnók, talán ebben a tekintetben sem tudnánk soha megállapodásra jutni; de elérhetjük a valószínűségnek legmagasabb fokát, ha őket különösen a tökéletesebb írású kódexekkel és a nem messzire eső tökéletesebb helyesírású nyomtatványokkal egybevetjük. A nyelvemlékek keletkezése között ugyanis oly csekély időköz van, hogy az egyiknek keletkezésétől a másikéig terjedő időben nem változhatott annyira nyelvünk hangalakja, hogy a pontosabban írt kódexekből az utánuk következőkre ne következethetnénk, vagy pedig első nyomtatványainkból a kódexekre. Igaz, hogy itt megakaszthatják a kutatót a kódexek tájnyelvi sajátosságai, de ezt az akadályt is, legalább részben elháríthatjuk nyelvjárásaink tekintetbe vételével.

Ismeretes dolog, hogy nyelvünk egykori hangjai közül több kivesszett; így a *χ* és a *ζ* hang, a magánhangzók közül a mai köznyelvből az *á*, *é*, ide nem számítva a nyelvjárásokban élő diphthongusokat, a melyek közül némelyek egykor talán az egész magyar nyelvterületen megvoltak. Ezen elveszett hangzók közül első sorban az *ê* hang érdekel bennünket, a melynek maradványait a Bécsi- és a Münchener-kódexben megtaláljuk. Mint tudjuk, ez a két kódex legtöbbszörre megjelöli az *e*-féle hangok minőségét, mégpedig a zárt *ē*-t ponttal: *ē*, a nyílt *e*-t pedig tompa ékezettel: *è*. Bár ez a megkülönböztetés nincsen teljes következetességgel keresztülvive, nagy részben mégis megvan, úgyhogy határozott következtetést lehet belőle levonni.

Már csak kétféle hosszú *ē* hang jelölésére szorítkozik egynéhány XVI. századbeli nyomtatvány. Nem helyesírási szeszély ez, hanem érdekes bizonyítéka annak, hogy a XVI. században volt még a magyar nyelvnek egy a hosszú zárt *ē*-től különböző hosszú *e*-je, a melynek hangzása nem lehetett más, mint *ê*.

Az első, a ki nyomtatványaink ezen sajátosságát észrevette, BUDENZ JÓZSEF volt (*A magyar nyelvben hajdan megvolt kétféle hosszú ē, azaz é és ê-ről*, MNy. V.); ő különösen a HELTAI munkáiban határozott következetességgel végrehajtott kétféle *e*-jelölésre támaszkodva bebizonyította, hogy a magyar nyelvnek hajdan két hosszú *e*-je volt. HELTAI ugyanis ott, a hol ma *é*-t ejtünk, majd *ē*-t, majd egy alul farkos *e*-t használ, mely utóbbi a hosszú nyílt *ê* hang jele. Minőségét azonban csupán csak HELTAI írásmódja alapján nem határozhatnók meg, ha nem volnának más adataink. De ERDŐSI SYLVESTER JÁNOS újtestamentom-fordításában a mai *é*-nek megfelelő hangra szintén kétféle jegyet használ: *ê* és *e* (ékezetes *é* nála nincs). Nem tekintve azt, hogy ERDŐSI a zárt hosszú *ē*-k nagy része he-

lyett *i*-t ír, könnyű észrevenni, hogy csak oly helyen ír *ê*-t, a hol HELTAI *e*-t, a miből világos, hogy az ERDŐSI-féle $\hat{e} \sim$ HELTAI-féle ϵ ; ERDŐSI-féle \acute{e} és $\epsilon \sim$ HELTAI-féle \acute{e} .

Az \bar{e} -féle hangok ilyenén hangszínbeli különbségére nézve még több bizonyítékunk is van a XVI. századból. Így KOMJÁTHI BENEDEK-nél is Sz. Pál leveleinek fordításában *e*, ϵ és *i*, SZTÁRAI MIHÁLY-nál ϵ és \acute{e} , TELEGGDI MIKLÓS-nál *e*, *ee* és ϵ , a Kolozsvárott 1569-ben megjelent *Váradi Disputatio*-ban is \acute{e} és ϵ jelölés van; az *Orthographia Cracoviensis*-ben és ERDŐSI nyelvtanában is megvan ez a megkülönböztetés. Megemlíti a kétféle *e* hang különbségét GELEJI KATONA ISTVÁN is *Magyar Grammatikatska*-jában. (Corpus Gramm. 304.¹)

De az \bar{e} hang ezen eredeti kétféleségét észreveszszük nyelvjárásaink némelyikében is, sőt azokban is, a melyekben egyformává lett, néhány szón vagy alakon meglátszik a két hang eredeti különfélesége.

Nem marad tehát egyből hátra, mint hogy az *e*-féle hangok zárt vagy nyílt volta szempontjából próbáljuk vizsgálat alá venni az Érdy- és a Jordánszky-kódex szavait, közben bizonyosságul az említett művekben előforduló jelölésre hivatkozva, azután pedig a rokon nyelvek terén tett ebbeli kutatások eredményeit is, a mennyire lehetséges, felhasználva.

A példákat két főcsoportra oszthatjuk. Az elsőben azokat soroljuk fel, a melyekben a mai hosszú \acute{e} hang helyén kettős *ee* jelölést, a másodikban azokat, a melyekben ugyancsak a mai hosszú \acute{e} hang helyén egyszerű *e*-vel való jelölést találunk. Mind a két főcsoportot feloszthatjuk ismét kisebb csoportokra a szerint, a mint a kérdéses hang a fő első vagy többi szótagjában van. Azon esetekről, a melyekben *ee* áll a mai rövid hang helyén, később lesz szó.

I.²)

ee a mai \acute{e} helyén.

1. A fő első tagjában.

beer (salarium, præmium). *beer* zarent ÉrdyC. 122²⁶, *beerbe* fogat-
talak JordC. 55a. 662⁶ (*beres* JordC. 582^{12, 19}). A BécsiC. nem jelöli az *e*
hangzót: *ber* 311. MünchC. *bér*. Sylv. UT. *bíres*. Horpács (Sopron m.)
bíres Nyr. 10 : 265. (4 : 3).³)

¹) G. KATONA borsodmegyei származású volt, s az ottani nyelvjárásban máig is megvan az egykori $\ast\acute{e}$ és $\ast\epsilon$ megfelelői között a különbség (\acute{e} , e — \acute{e} , \acute{e}). A szerk.

²) A példákat VOLF GÖRGY, illetőleg a Jordánszky-kódexből valókat VOLF és TOLDY FERENCZ kiadásának lapszámozása szerint közöljük.

³) A rekeszbe tett számok a kétféle írásmód közötti arányt tüntetik

deel. *deel* zyweeben ÉrdyC. II. 265^s. 273²⁴ stb. *deel* felee JordC. 313¹³. 576²⁷. 926¹¹ stb. (*del* JordC. 146^s. 207⁷. 573¹⁷). — Sylv. UT. *dil* 19. 101. — Helt. Kr. *dél*. — Horpács: *dil* Nyr. 10: 265. — Mátyusföld: *dil* Nyr. 20: 27. (23: 3).

eedes. *eedes* zent paal apostol ÉrdyC. 43²². 44¹¹. 60⁷ stb. II. 7³⁰ stb. *eedes* lezen mynth ah meez. JordC. 902²⁴ stb. (*edes* ÉrdyC. II. 46⁶⁴. JordC. 838⁸, 12, 27. 842²⁴. 902²⁷). — BécsiC. *édés*. — Sylv. UT. *ides* 146. — Helt. Kr. *idesden*. — Horpács: *ides*, *édes* Nyr. 10: 265. — Mátyusföld: *ides*, *édes* Nyr. 20: 27. (83: 34).

eeg (ardet, flagrat). *eeggew* gyertya ÉrdyC. 111³⁶. *eeggew* kemencze ÉrdyC. II. 7¹⁴ stb. *eeghetny* JordC. 395⁹ stb. — BécsiC. *ég*. — MünchC. *ég*, *égèti*. — Sylv. UT. *ighís*, *ígó*, *íghet*. — Helt. Kr. *égete*. — Horpács: *íg* Nyr. 20: 265. — Debreczen: *íg*. (51: 18).

ee, *eeh*, *eey* (nox). *es* vala ott harom *eeh* nappaa ÉrdyC. 311¹⁶. — *negywen* *ee* nappaa ÉrdyC. 206¹⁹, 20. 218¹⁵. — *ee* *es* nappaa JordC. 362²⁷. 75¹⁰. 62¹⁸ stb. — *eey* ÉrdyC. 78⁴. — *eeyel* ÉrdyC. 64³⁰. 103³⁷ stb. — *eeffely* koron JordC. 343^s. 764²³ stb. ÉrdyC. 212¹⁰. II. 523⁷ stb. — *eethzaka* JordC. 534^s stb. — BécsiC. *éyel*. — MünchC. *éfel* koron. — Sylv. UT. *ijel*, *icczaka*. — Helt. Kr. *éyel*, *étzaka*. — Horpács: *icczaka* Nyr. 10: 265, *ifél* u. o. — Mátyf. *íjjel* Nyr. 20: 27. — Göcsej: *ifél* Nyr. 9: 479. (112: 17).

eeh (venter, stomachus, lumbus). oldalokbol awagy *eehokbol* zyleteek . . . ÉrdyC. II. 14³. — *ffel* ewetzee erösseeggel *ew* *eehayt* ÉrdyC. II. 108²⁵ stb. — *meeglen* wgyan ennen attyanak *eehaban* vala JordC. 810^s. 845¹². 712¹³ stb. — A legtöbb kódexben *inh*, *yonh*, *yonh* alakban fordul elő. PeerC. 332: arwakknak nyomorolth *yhai*. — Dráva mell. *éhom* Nyr. 6: 373, Székelyföld: *ihom*, Szentes: *iha*. Nyr. 6: 178. (8: 1).

eekes, *eekees*. *nemes* *es* *eekes* allapattyokban meg wywnlak ÉrdyC. 28¹⁶, *eekösewl* ÉrdyC. 53^s. II. 26²¹. 189¹⁰ stb. — *eektelenseg* JordC. 431⁷ (*ekes* JordC. 434¹³. 832¹² stb.). — BécsiC. *ékés*. — MünchC. 235¹³ *ékés*. — Sylv. UT. *ikesen*. — Helt. Kr. *ékeség*. — Horpács: *ikes* Nyr. 10: 265.

eel, *eelet*. *kyben* *eelnek* az poganak ÉrdyC. 40³⁴. Ha *kyk* *kedeeg* *bynben* *eelnek* . . . ÉrdyC. 48²⁴. 51³⁵ stb., *egynéhány* eset kivételével mindig így. — *pogaczawal* *eeltök* JordC. 32¹⁹. 841³ stb. — BécsiC. *él*. — MünchC. *élé*, *élet*. — Sylv. UT. *ilet*. — Helt. Kr. 17 *élsz*. — Horpács: *il* Nyr. 10: 265 (608: 41).

eenek, *eenekel*. *eenekly* anyazent egyhaaz ÉrdyC. 44³⁵. 58¹⁹ stb. — *eeneketh* mond JordC. 42³⁰. 419²⁰. 894² stb. (*enek* JordC. 58¹². 386²¹. 369⁸ stb. — BécsiC. *enèclè*. — Sylv. UT. *inekís*. — Helt. Kr. *ének*. — Horpács i. h.: *inek*. (23: 7).

eerth, *eerethlen*. *yo* *eerth* wgorkaak JordC. 139²². — *eerethlen* JordC. 896¹⁰. 911^s. — Sylv. UT. *iretlen*. — Helt. Kr. *éretlen*. — Horpács: *irétt*.

eer, *eerkezny* (pervenio, tango). az vyz *özön* *feel* nem *eertte* ÉrdyC. 25³³, *hogy* *mynekwnk* *enny* *yot* *enghedót* *ernewnk* ÉrdyC. 111²¹. — *eerkózyk* ÉrdyC. II. 504²⁹. — *mykoron* az *faat* *le* *vaghyaak* *kyt* az *nap* *feene* *eer* . . . ÉrdyC. 284²⁵. — az *mas* *tancythwan* *eleb* *eere* *oda* *peternel* JordC. 697¹⁹. 721²⁶ stb. — *eerkezny* JordC. 466³. 860¹³ stb. — Sylv. UT. II. 137 *ír*. — Helt. Kr. *érkezek*. — Horpács: *írkezik*.

fel; az első mindig a czímszóban lévő írásmód előfordulási számát adja, a másik az evvel ellenkező írásmódét.

eezak. ky zeelözwłż . . . deerre és eezakra JordC. 51a₁. — eezak feelől JordC. 124₅. 926₁₁ stb. (*ezak* JordC. 191₁₅. 313₁₄. 576₂₇). Rendszeren így írva az ÉrdyC.-ben is. Helt. Kr. 9. *északról* hozta elő az ő kemény és nagy ostorit. — Szolnok-Doboka m. *iszek* Nyr. 11: 93.

eetek, *etel*. embery elmeenek eetke ÉrdyC. 145₃ stb. — az en eethkem az . . . JordC. 635₁₉. 807₄. 758₃ stb. (*ethkem* JordC. 635₁₅). — BécsiC. *éthek*. — MünchC. *éthem*. — Sylv. UT. *itek*, *itkem*. — Debreczen it Nyr. 9: 477. — mykoron eetelt nem vehet ÉrdyC. 145₄, hord vala eetelt ÉrdyC. II. 63₇ stb. — ne nehezüllyenek ty zywetek sok eetellel JordC. 604₃₃. 646₁₂ stb. mindig így. — MünchC. *étel*. — Sylv. UT. *itel*. — Horpács: *itel*. — Szilágy m. *itel* Nyr. 9: 478.

eeet. eetety az olyan embert erek eelethnek kynyereewel ÉrdyC. 272₁₆. — zegheenyeket eetet ytat vala ÉrdyC. II. 370₅ stb. — Kecskemét Nyr. 10: 381: *mög-ötet*. — TelC. *itet*.

feen, *feenes*. feenes cyllag ÉrdyC. 103₁ stb.; rendszeren így. — zemeynek feeneeth JordC. 273₂₁. 522₁₈ stb. (*fènes* JordC. 80₈. 350₁₉. 901₁₄ stb.). — BécsiC. *fénlic*. — MünchC. *fènes*. — Sylv. UT. *fines*. — Helt.Kr. *fènes*. — Horpács: *fines*. — Répce m. Nyr. 20: 363 *fimlic*. — Bihar m. Nyr. 6: 140 *fimlik* stb. (65: 31).

ffeel (timet, pavet). ne akaryatok feelny ÉrdyC. 64₁₂. — tyztöletes ffeelelem ÉrdyC. 53₂₅ stb., nagyon kevés kivétellel mindig így. — BécsiC. *félelem*. — MünchC. *félelm*, *félémenéc*. — Komj. Sz. Pál. *fyl*. — Sylv. UT. *fílnék*. *filelem*. — Helt. Kr. *félyed*. — Horpács: *fíl*. (237: 29).

feer. az ew zent malazttywawal nem feer ÉrdyC. 5₃ byzon eelethnek belyhöz feerhetne ÉrdyC. II. 355₂₄. — feerközny ÉrdyC. 75₁₅. — JordC. 166₂₁. 817₃₃ stb. — MünchC. *fèrnènc*. — Sylv. UT. *fír*, *fírninek*. — Helt. Kr. *egybefèrne*.

feereg. lelky ysmeretőknek morgo feerghe meg nem haal ÉrdyC. 37₃₅. — lata egy Skarablya feerghet feel mazny az laban ÉrdyC. II. 404₂₀. — hű feerghek meg nem haal JordC. 487₅. — scarablya feerghet ad ee hűneky JordC. 564₁₅ stb. — MünchC. *fèrgec*. — Sylv. UT. *fírgheket*. — Horpács: *fèreg*. — Nyelvjárásaink nagy részében *fèreg*.

feerffy. Ty megh azonkeppen feerffyak . . . JordC. 849₃₀. — MünchC. *fèrfiu*. — Sylv. UT. *fír/jiak*. — Horpács: *fír/fi*. — Moldv. csáng. Nyr. 9: 482 *fürfüi*.

feezek. lee vetteteek feezkeből ÉrdyC. II. 347₁₇. — madaraknak feezkők JordC. 558₂₈. 577₁₃ stb. — Horpács: *físzög*. — Göcsej MNy. V. 76. *fécék*.

gyeek. Kyk ez földén yarnak, mint vakondagh, pathkan, saska, gyeek, mynd wlatatosok JordC. 95₁₃. — Hogy egykor csakugyan zártabb hangzóval ejtették, annak bizonyítéka a mai *i*-s kiejtés.

heey, *heeyazat* (tectum). Vala myth fíyl heeyen zoltatok ty hazatokban azt a haaz heean predicallyak ÉrdyC. II. 29₁₈. — Tereenek az rozzass heeyazatw zeenben ÉrdyC. 77₁₃. — meene fíel hozyayok raab azzon az haz heeyara JordC. 287₃. 431₁₂. 501₅ (az haaz heeyara JordC. 535₂₄). — Kár. Bibl. I. 194. *hy*, az ház *hújára*. — Háromszékben *híjj*, *hi*. — Göcsej M. Nyelv. III. 411. *hi*. — Sopron m. Nyr. 14: 277 *hi*. — Molv. csáng. Nyr. 9: 486 *híjjü*. — Palócszág Nyr. 21: 506 *hiü*. — Horpács: *hi* = pallás stb.

heey (squama). Valamynék zarnyaskaya vagy on es heeya JordC.

94²⁴. — Es azonnal el hwillanak h^w zemeyről mykeppen az hal heey JordC. 737³². — hal heey ÉrdyC. 311³⁵. — Sylv. UT. az hálnak *hiai*.

heeyan. Sara tyz heeyan zaz eztendey zyl. JordC. 27¹⁷. 11a¹³. — egy heeyan zaz eztendöre ÉrdyC. 267⁷. 389⁶. — templomok mynd heeyaba valok ÉrdyC. 304¹⁸, 19. 134³³ stb. (egy heyan zaz eztendey vala JordC. 28a²). — Ma általában *i*-vel ejtik.

heed (pons). le zakada az heed alattok ÉrdyC. II. 139³⁴. 525³⁰. — Ma *híd*.

hect (septem). Alig egynéhány eset kivételével mindig így (JordC 163 : 20), a mi annál feltünőbb, mert a többi nyelvmlékek nyilt hangzóval jelölik. Pl. MünchC. *hêt*. — Sylv. UT. *hêt*. — Helt. Kr. *hêt*. — Horpács: *hêt*.

heewl (ürül, üresedik, evacuor). orzaga nagyobb reezre meg heewlt wala az gonoz angyaloknak le hwillasokeert ÉrdyC. 56¹⁵. — mykoron az yewendő latasok el heewlnak ÉrdyC. 150²⁹ stb. — Bécsi- és MünchC. *hiv*, *hiu* = üres.

heezelkódecs. az Cristosnak zyz zolgalo leanya sem heezelkódecsnek myatta el nem haytatyk ÉrdyC. 300³⁵. — zolgallyatok ty wraytokat ygan hywön ne chak zemök latasaara, mynt az heezölködök ÉrdyC. 120³⁰. II. 188³⁴. 192²¹.

keegy (stadium, curriculum, meta). kynek harcziolasara Nagy mes-terseeggel wyan keegyét alkottatot wala kyben az bayt vynaak ÉrdyC. II. 404⁴. — keegben fwtnak ÉrdyC. 137¹². — Sylv. UT. I. 123. *kiq*.

keench. Jesusnak keenches haza ÉrdyC. 38⁸. — Ez vylaghy keench azoknak zykseeg kyk ez vylaghyakat keresyk ÉrdyC. II. 260³⁰. 465⁷ stb. Nagyob keeneznek aloythwan Cristusnak zydalmassagat JordC. 822²² stb. — *kyncz* JordC. 813¹⁵. — BécsiC. *kenc*. — MünchC. *kenc*. — Sylv. UT. *kincz*. — Helt. Kr. *kencz*. — Göcsejben *kénes* ma is. Nyr. 5 : 175.

keenkő. vetteteo ewket egy vyazzal es keenkeewel egyelytöt forro kaad feredőben ÉrdyC. II. 338²⁸. — keenkőwes JordC. 33a¹². 901¹⁶, 19. — vettetenek tyzzel es keenkűel eggew toban JordC. 922³⁰ stb. — MünchC. *kénesöt*. — K.-K.-Halas Nyr. 15 : 45 *kingyürtya*. — Mátyusföld Nyr. 20 : 27 *kínyeső*.

keen, *keeno*. *keen* zenwedeo ÉrdyC. 89²⁹. 122³² stb. JordC. 163². 78³. 854²⁸ stb. (*ken* JordC. 586²⁵. 792¹¹. 858⁸ stb.). — Sylv. UT. II. 147. *kín*. — Helt. Kr. *kényok*. Ma már általában *kín*. (Udvarhely Nyr. 3 : 512 *kénlódik*). (38 : 7).

keep. hamys keepwtalo ÉrdyC. 46²². 166³⁰. 205⁵ stb. (*kep* is sokszor : 80²⁹. II. 466¹⁸. 481¹² stb.). — az ew keepöketh el zaggassatok JordC. 190³⁵. — kye ez keep, es a' kerwl valo yras? JordC. 424²¹. 910¹² stb. (*kep* 67²⁹. 220¹³. 768¹⁴ stb.). — MünchC. *kép*. — Sylv. UT. *kíp*. — Helt. Kr. 76. *kép*. — Szék. Krón. *kíp*. — Mátyusföld Nyr. 20 : 27 *kíp*. — Hajdu m. Nyr. 7 : 235 *kíp*. — Csáng. *képmutalo* Nyr. 9 : 530.

keer. keery az ott valo wy kerezttyenőket ÉrdyC. 43³⁵. 80¹⁸ stb., stb. mindig így, kivéve II. 475⁵. 495¹⁷. 498⁷. A Jordánszky-kódexben kissé nagyobb az eltérés. — BécsiC. *kérlec*. — MünchC. *kér*. — Sylv. UT. 13. *kír*. — Helt. Kr. 18. *kér*. — Horpács: *kír* stb. (223 : 69).

keesalkod; *keesalkodas* (certo, pugno; certamen). nagy keesalkodas ez vylagon eelny ÉrdyC. 64¹⁷. — keesalkodny ÉrdyC. 113⁵. — Mykoron keesalkodneek erről ennen magaban JordC. 742⁵. — megh nyer-

ween amyceert keesalkodanak ÉrdyC. II. 204¹¹ stb. — MünchC. 278²¹ *késasochal*. — Sylv. UT. I. 121. *kisálkoddás*. — Komárom Nyr. 23 : 79 *kisál* = boszant, ingerel. — *kisálkodik* = ingerkedik, veszekszik, Dunántúl igen sok helyen. (14 : 1).

keesylk, *keesó*. ne keessel ternöd wr istenhez ÉrdyC. 355²⁰. — kyket wr isten eet keesóbben el waar ÉrdyC. 136¹¹. — az gonozoknak keesóbbky valo eeletókból ÉrdyC. 136¹⁵ stb. — Oh heyth es keesedelmes zy'wk hynnye myndeneket JordC. 618¹². 861¹² stb. (*kesny* JordC. 774. 1781²⁷). — MünchC. 238¹⁵ *késuen*. — Sylv. UT. I. 80. *kisnek*, *kisedelem*. — Horpács : *kisik*. — Mátyusföld Nyr. 20 : 27 *elkistem*. (17 : 2).

keez (paratus). keez mynden allatokat megh vylagosoytany ÉrdyC. 176^s. — myndenek keezen vannak (omnia parata) JordC. 423¹⁰. 789¹⁰. 900²⁴ stb. rendesen így. — BécsiC. *kézeitetni* 8¹⁰. — MünchC. 232¹. *kéz*. — Sylv. UT. *kisz*. — Helt. Kr. *kész*. — Horpács : *kisz*. (41 : 11).

keewe (manipulus). ymadny az en keeweemeth JordC. 71a²⁰, 30 (*kewe* 71a²⁷). — BécsiC. 3²⁰ *kéue*. — Helt. Kr. *kéve*. — Horpács : *kíve*. — Mátyusföld : *kívibe*. — Palócszág Nyr. 22 : 76 *kívü*.

leeh (anhele, spiro). mykoron meeg ees leehne gherelyekkel atal vereek ÉrdyC. II. 327³⁰. — Komj. Sz. Pál 177. *lyhellys*.

leellah (velum, liuteamen). az templom leellahanak meg fesleeseben ÉrdyC. 273³⁰. — lataa edeenth oly mynth egy leellahot ne'g zeghenel foghwan JordC. 741²⁶. — lataa az leellahokat oth le vethween JordC. 697²¹. — MünchC. *lellah*. — *lellah* JordC. 745²⁷. 813²⁷.

leelek. Azonkeppen myndden leeleeknek kel leenny ÉrdyC. 177³⁴. 402³⁴. II. 449¹⁰ stb. — leelek zemet veen JordC. 342²⁹. 634²⁵. 706¹⁸ stb. (*lelek* ÉrdyC. 114¹⁹. 168²⁰ stb. JordC. 319²⁶. 283² stb.). — BécsiC. *léléc*. — MünchC. *lélec*. — Sylv. UT. 129 *lélek*. — Horpács : *lélek*. — Debreczen : *lélek*. (321 : 145).

lecepees. kewr'wle ezer leepeesre valo zeellesseghek legyen. JordC. 193⁴. — BécsiC. és MünchC. *répik*.

meeh (vulva, matrix, uter). Istennek zent ygheeyet meehehen fogadaa. ÉrdyC. 177³⁷. 168²⁰ stb. — ky meehet nyt yzraelnek fyay között. JordC. 35²³. 517⁵ stb. (*meh* ÉrdyC. 89³⁷. 68^s, JordC. 44a²¹. 523²³. 519^s stb.). — meehedben fogatz. JordC. 338². 905¹⁸ stb. — BécsiC. *meh*, *méhembèn*. — MünchC. 284⁵ *méhembèn*. — Sylv. UT. *mähit*, *mih*. — Dunántúl M. Nyelv. V. 99 *mihe*. — Göcsej : *mihe*, *mihije*. — Veszprém m. *mihe* MTsz. 1422. 1. — Horpács : *mihe*.

meel (profundus). vetee hwket egnek meelsegheere. JordC. 7². 393¹. 427¹⁷ stb. — meegh nem valanak az meelseghek. JordC. 238¹², 19. — meelsseeghes ertelmeeben vagyon. ÉrdyC. 176¹⁷. — Jeronimus meenyneel magassab az meelseegnel meellyeb. ÉrdyC. II. 306⁹. 507¹⁹ stb. mindig így. (*mel* JordC. 464¹. 550²¹). — BécsiC. *mélség* 18¹⁸. — Sylv. UT. *mil-sig*, *mill*.

meer. vyzeknek kwthffeyt meery vala. ÉrdyC. 238³⁰. — ymez harom dolgokat keel meg meerteekleny. ÉrdyC. 127¹⁰. II. 280¹¹ stb. — mynemw meertekben meerendötök azonnal meeryk hattra tynektek. JordC. 372¹⁸. — meerd megh az Istennek templomaath. JordC. 903⁴, 6. 926¹⁸ stb. — BécsiC. *mérték*. — MünchC. *mel' mértéckel mérendétéc*, *meg mértetic* tü nektec. — Sylv. UT. *mirtikletes*, *mirtik*. — Helt. Kr. *mérték*.

meeregh. zeep zonak alatta meergöt gondola. ÉrdyC. 103¹². — meer-

gős feereg. ÉrdyC. 95¹⁰. — meereghel ytatot. ÉrdyC. 281³¹. — adanak ennek meergheet eennem. ÉrdyC. 282⁴. 285⁶. 396⁶ (JordC. *meregh* 275²⁵. 429¹⁰. 837²⁹). — Sylv. UT. *mírghe, mîreg*. — Horpács: *mîreg*. — Mátyus-föld Nyr. 20 : 27 *mîrgembe*.

meez, hogy be mehess az meezzel es teyel folyo feldre. JordC. 254¹⁴. — eedes lezen mynth ah meez. JordC. 902²⁴. 361¹² stb. (*mez* JordC. 252¹⁹. 454⁶). — MünchC. *méz*. — Sylv. UT. *miz*. — Lozsád T. Sz. 1449 *mízes*. — Horpács: *míz*. A palóczoknál nyilt ê-vel: Édes *mêzem*. MTsz. 1449. (14 : 2).

neegy. Cristws zyletetynek wtanna neeg zaaz ezteendőben. ÉrdyC. II. 36¹¹. — neegyzer walo neegy vytezők. ÉrdyC. II. 37⁴ stb. — BécsiC. *nég*. — MünchC. *néger*. — Sylv. UT. *nig, nigy*. — Helt. Kr. 20 *négy*. — Horpács: *nígy*. (113 : 33).

neema. neemaknak zolast aad. ÉrdyC. 94³⁷. — neemwllanak megh azeert a' beekaak. ÉrdyC. II. 375²⁸ stb. — hozanak hw neky eg neema embert. JordC. 381². 484¹⁶. 517⁹ (*nema* 424¹. 564²⁰. 859²² stb.). — MünchC. 264³⁸ *néma*. — Sylv. UT. *nima, nimul*. — Horpács: *níma*. — Gömőri tájszólás: *niéma*.

neep. kereztyten neepék. ÉrdyC. 42⁸. 48¹⁵. — hytetlen neep. ÉrdyC. 153²⁸. 106¹⁸ stb. — mykoron ky boczatta vona ffaraho az neepet. JordC. 36³¹. 337²⁸ stb. — BécsiC. *nép*. — MünchC. *nepék*. — Sylv. UT. I. 42. *nyp*. — Helt. Kr. *nép*. — Horpács: *níp*. (648 : 331).

neez. Az idwesseeg kedeeg senkyt nem neez. ÉrdyC. 58⁵. 61³⁵. 155⁸ stb. — Myt neezed az zalkat te atyadffyanak zemeben. JordC. 372¹⁹. — myndeneket meg neezelwen. JordC. 493⁷ stb. Nagy többséggel mindig így írva. — BécsiC. *néz*. — MünchC. *nézi*. — Sylv. UT. I. 116. *nyz*. — Komj. Sz. Pál 74. *nyzôye*. — Helt. Kr. 193. egbe *nézök*. — Horpács: *níz*. — Szlavónia: *nyiz* MTsz. 1523. — Veszprém m. *nízgelődik*. (72 : 14).

peentek. halallal tellyeseyte be nagy peenteken. ÉrdyC. 205³⁴. — Pozs. C. *pyntek*. — Veszprém m. *pínték*.

reeg, *reegen*. reegtwl foghwan meg volt igyvertetwen. ÉrdyC. 59¹⁰. 92⁸. — ezenról meg reeghen profetalt wala zent Daud. ÉrdyC. II. 14²⁷. 468¹⁵ stb. — mondwan vagon reeghen. JordC. 324⁴. 366²¹. — reeghy. JordC. 324⁴. 826³⁰ stb. Az Érdy-kódexben alig egynéhány kivétellel mindig így (137²³. II. 488²⁹. JordC. 217¹⁶. 284¹⁴. 797¹⁶ stb.). — BécsiC. *régi*. — Sylv. UT. I. 141. *righen, rigtül*. — Horpács: *rígen*. — Ellenben Szilágy m. : *régi*. — Szlavónia: *rég*.

reemeyt, *reemül*. Az sydok haraghra reemeyteettek vona ew zent feelseegheet. ÉrdyC. 193³¹. — haraghra reemöyted the wradat. JordC. 219¹. 325¹⁴. — reemwiteteth haraghra. JordC. 326³. — MünchC. *remöleth* 291¹⁶. — Horpács: *rímsíges*. — Dunántúl általában: *rímisztő*. MTsz. II. 271.

res (scissura, rima), nagyob reesset tezen. JordC. 459³². — MünchC. *rés*. — Göcsej *rös* MTsz. II. 296.

reez (pars), reezesök volnatok. ÉrdyC. 88²³. 137⁸. — reezth aad ewneky. ÉrdyC. 165⁹ stb. — ewtöd reezet. JordC. 80²³. — ad ky az en reezemet. JordC. 581³⁰. 603¹. 930¹⁰ stb. (*rez* JordC. 56²². 895²¹ stb. aránylag elég gyakran). — BécsiC. *réz*. — MünchC. *réz*. — Sylv. UT. *rísz*. — Helt. Kr. *rész*. — Horpács: *risz*. (246 : 121).

reev. el foghlalaak az Jordan vyzeenek reeweeth. JordC. 335_s. — Kúnság: *ri.* Borsod m. *riv.* — Palóczság: *ri.* MTsz. II. 281.

reeül (mente capior). zyzesseegeenek fogadasaban el reewóltetetek. ÉrdyC. 402_{2s}. — Byzon halando testhe volna mynth egyeb embernek, es nem reewlees zerent. ÉrdyC. 180₁₄. — kywe futanak mert reewlees nem vagyok. ÉrdyC. II. 467₁₇. — aloytaak az pogan neepeek közzöl hogy isten azzonya reewtetót volna. ÉrdyC. 443₇. — EhrC. *ryueultettek* NySz. II. 1431.

ree, reead, reewas. myg halhataak sywasaat reewasaat. ÉrdyC. 148₂₄. 215₁₁. II. 460_{2s} stb. eleybe tamada egy orozlan kölyök nagy reewassal. JordC. 339_{2s}. 156_{2s}. — En ream reenak = flent contra me. JordC. 140_{2s}. — Ottan fler reeada. ÉrdyC. II. 93₃₄ stb. — BécsiC. *reio.* — Helt. Kr. *riv.* — Dunántúl általában *ré, réás,* Dráva mell. *rév, révás.* — Fehér m. *rijj.* — Órség: *riús.* MTsz. II. 285 és 300. — Horpács: *rívás.*

seer (tumulus). asoot nem vyt kywel seerth asna. ÉrdyC. 291_s. 365₁₂. 371₂₄. — Ew seerökben nywgoznak. ÉrdyC. II. 429₂₄. — MünchC. *sér.* — Ma csak Borsodban: *sérük* MTsz. II. 401. — Különbön mindig *i-vel.*

zeel, zeeles (margo, latus). Sathan mynd ez zeeles vylagot meg haboryytta. ÉrdyC. 47_{2s}. 55₁₉. — zent zyz ky ez zeeles vylagot meg vylagosoytaa. ÉrdyC. II. 488_{3s} stb. — mynd az sok nep az tengher zeelen vala. JordC. 463₂₄. — BécsiC. *zélés.* — MünchC. *zéles.* — Sylv. UT. *szil, széles.* — Helt. Kr. *széles.* — Horpács: *szil.*

zeen. tereenek ez rozass heeyazatw zeenben. ÉrdyC. 77_{1s}. — nem vala egyeb helye az zeenben. ÉrdyC. 169_s. — nem vala egyeb helye a' zeenben. JordC. 522₁₄. — Pápa: *sziny.* — Palóczság: *szén.*

zeena. eleegh zeena zalma vagyon. JordC. 41_{211, 2s}. 571_s. — Vala kedegh sok zeenas az helyen = erat autem foenum multum in loca. JordC. 642₁₇. — BécsiC. *zèna.* — MünchC. *zènan.* — Sylv. UT. *szína.*

zeep. zeep yllatw vyragok. ÉrdyC. 43_{1s}. 53_s. 452_{3s} stb. (*zep* II. 489₂₄); rendesen így a Jordánszky-kódexben is. — BécsiC. *zèp.* — Helt. Kr. *szép.* — Sylv. UT. *szip.* — Horpács: *szip.* (108 : 27).

teeged. meel ighen zeretót teegódet az te wrad istened. ÉrdyC. 71_{8, 1s}. 56_{3s}. 327₁₁ stb. (*teghed.* ÉrdyC. 256₁₉. 267₂₇. 325_s). — BécsiC. *tegedet.* — Sylv. UT. *tighedet.* — Helt. Kr. *tégedet.* — Horpács: *tíged.* (222 : 64).

teeglya. vesswínk teeglyákath. JordC. 16₂₁₁. — hozýak vala hw lel-köketh kemeen saar uyomasnak es teeglyá veteesnek dolgaýwal... JordC. 108_{2s} (*teglya* JordC. 16₂₁₁). — BécsiC. *téglá.* — Horpács: *téglá.*

teenta. nem akaram lewelnek es teentanak atala. JordC. 875_{1s}. 877_s. — papyrossat teentaat keere. ÉrdyC. II. 103_{2s}.

teetel. Harmad eeleg teetel. ÉrdyC. 54₂₁ stb. — czoda teetelyth. JordC. 223_{1s}. 282_s. 707₄ stb. mindig így. — Sylv. UT. *títel.* — Helt. Kr. *tétel.*

teetemeeny. teetemeenyekkel ellene mondanak. ÉrdyC. 42_{1s}. — teetemeenye ygaz. ÉrdyC. 41_{1s} stb. — teetemeennyel be tellyeseyczetek. JordC. 319_{2s}. 567_{2s}. 835_{2s} stb. — Sylv. UT. 131. *titemin* — Helt. Kr. *tétemény.* (76 : 16).

teetowa. nem ylyk teetowa költözny. ÉrdyC. 49_s. 107₂₄ stb. (*teetowa* ÉrdyC. 134_s. 372_{1s}). — teetowa yarnak. JordC. 475_{2s}. 489₁₁, 853₁ stb. (*teetowa.* JordC. 549_{2s}. 732_{2s} stb.). (17 : 7).

teezta. az nep ween ffele tagaztot teeztath. JordC. 34_s, 21. — Sylv. UT. *tiszta.* — Horpács: *tészta.*

teewed. netalantan teewedesben leth. JordC. 86_{a20}. — el teewedween az mezón. JordC. 58_{2s}. 127_{2s}. 859_{1s} stb. (*teewed.* JordC. 842_{2s}). — Horpács: *tived.* (12 : 1).

teewólgheny. Heted lelky ysmeret mondatyk teewólghó. ÉrdyC. 40₃₄. — ky soha nem teewólghóghet. ÉrdyC. 244₁₉ stb. — teewólghó eeletókból. JordC. 790₁₁. — senky közzöletók keth ffelee ne santallyon teewólghóween. JordC. 825_{2s}. 842_{2s} (*teewelghes.* JordC. 803_s. 823₃₀ stb.). — BécsiC. *teewólghó.* — Komj. Sz. Pál. ne *tyuelúgyetek.* — Sylv. UT. *tivelghis.* (10 : 5) *veeg.* veegre ew zent oldalaat nyttataa meg. ÉrdyC. 43₁₁. — ez vylagh. nak ew weegheen zyletyk. ÉrdyC. 197₁₉. 100_{3s} stb. (*veg.* ÉrdyC. 62_s. 126_{2s}. II. 455_{3s} stb.). — czak az en yarasomat zerewel veeghezhessem el. JordC. 775_s stb. — MünchC. *végézte.* — Sylv. UT. *vigre, vige.* — Helt. Kr. *vég.* — Horpács: *vig.* (152 : 52).

veel (arbitror). ystennek ayandekat veelted penzel byrnya. JordC. 734₁₁. 805₁. 868₂ stb. — Sylv. UT. II. 113. *vilik.* — Helt. Kr. *véld.* — Horpács: *vilemin.* (8 : 1).

veen (senex). towab vonzya veenseegeet. ÉrdyC. 61₃₁. 62_s. 198₁₉ stb. (*wen* II. 502₂₁), rendesen így a Jordánszky-kódexben is. — BécsiC. *ven.* — MünchC. *ven.* — Sylv. UT. *vin.* — Helt. Kr. *ven, vénhedik.* — Horpács: *vin.* — Debreczen: *vin.* (140 : 9).

veer (sanguis). myndenwt weer ontaas. ÉrdyC. 62_s. 121_{3s}. 337₁₁ stb., egynehány kivétellel a Jordánszky-kódexben is. — BécsiC. *ver.* — MünchC. *ver.* — Sylv. UT. II. 106. *vir.* — Helt. Kr. *vér.* — Horpács: *vir.* (134 : 30).

veetek, veethközny. mykoron ember veetközEEK. ÉrdyC. 57_{1s}. 98_{3s}. II. 459₁₁. — Mi legyen ez veetek. JordC. 320₁₀. 70_{1s}. 246₂₀. 917₂₄ stb. (*veethközny* Jord. 130_{1s}. 803₃₀ stb.). — Sylv. UT. *vitkeztem.* — Komj. Sz. Pál. *vyt.* — Helt. Kr. *vétettec, véték.* — Horpács: *vitek.* (64 : 31).

2. A t ő t ő b b i t a g j á b a n .

ameelkodyk. ember el ameelkodhatyk raytta. ÉrdyC. 55₁₉. — ameelkodus. ÉrdyC. II. 272₁₁. — ameelkodianak raytta. JordC. 525₃₀. 744_{3s}. 907₂₁ stb. (*ameelkod.* JordC. 617_s). — TihC. *amilkodo.* — Sylv. UT. *amilkodonak.* (14 : 3).

bezeed. harom reeze leezen bezeedewnknek. ÉrdyC. II. 462_{1s}, 22. 472₂₄ stb. — Maria ezeeben tartta vala mynd ez bezeedóket. JordC. 523_{3s}. 67_{1s} stb. — BécsiC. *bezed.* — MünchC. *bèzéd.* — Sylv. UT. *beszéd.* Helt. Kr. *beszédét.* — Horpács: *beszéd.* (238 : 119).

bezeel. nagy fohazkodással bezeellween. ÉrdyC. II. 272_{3s}. — Mykoron eelleyen nemew choda dolgokat zolt bezeellet volna . . . ÉrdyC. 273_{1s} stb. — bezeelyled megh azon napon the fyadnak. JordC. 36_s stb. — BécsiC. *bezell, bèzellenem.* — MünchC. *bèzél.* — Sylv. UT. *bezil.* — Helt. Kr. *beszélle.* — Horpács: *beszil.* (113 : 9).

dereek, deereek. mynt az deereek yarth wt mondatyk orzaag wtanak. ÉrdyC. 54₁₁, 14. — dereek iras. ÉrdyC. II. 408_s. — Helt. Kr. *derek.* — Sopron m. *derik.* — Horpács: *derik.* — Debreczen: *derikra.* — Szatmár m. *dërika* stb.

dycheer, dycheeret. dycheeretes leezen. ÉrdyC. 45_{2s}. 58_{1s} stb. — meg

felel akkoron ewneky ez dyczeeret byzonsaghwl. JordC. 271₅ stb. — MünchC. *dicöret*. — Sylv. UT. *diczir*. — Helt. Kr. *diczér*. (65 : 27).

ebeed. ebeed előtt megh nem mosodot vona. JordC. 566₂₃. 826₁. (*ebed*. JordC. 578₂₀). — MünchC. *ëbcd*, *ëbellë*. — Helt. Kr. *ëbellék* baráti-val. — Sylv. UT. I. 101. *ëbid*, *ëbilleni*. — Mátyusföld Nyr. 20 : 27. *ëbid*. — Horpács: *ëbid*.

edeeny. wr istennek hyw edeenye. ÉrdyC. 112₂. — nemynemw edeenth. JordC. 741₂₅. 89₂. 396₃₁ stb. — BécsiC. *ëdény*. — Sylv. UT. I. 22. *ëdñ*, I. 19. *ëldñ*. — Mátyusföld Nyr. 20 : 27. *ëdiny*. — Horpács: *ëdiny*. (20 : 6).

egheez. az egheez embery nemnek. ÉrdyC. 57₃₃. 98₁₆. II. 466₂₇ stb. — mynd eegheez afföldet hodoltattya vala. ÉrdyC. II. 239₁. 283₃₄. 354₄₂₃ stb. — MünchC. *ëgëz*. — Sylv. UT. *ëghisz*, *ëghissig*. — Helt. Kr. *egesz*. (81 : 23).

emeeszt. nyersen meg emeeznek. ÉrdyC. 48₈. — eleyben akarwnk yarwlwy meg emeeztö tyznek. ÉrdyC. 60₁₆ stb. — mynd megh emeeztettwñk. JordC. 159₆. 329₂₀. 750₂₉ stb. — BécsiC. *ëmëzti*. — Sylv. UT. *emiszte*. — Helt. Kr. *ëmëszteni*. — Horpács: *emiszt*. (22 : 6).

erzeeny. Semyt ne vyégetek az wtra, se ystapot, se erzeent. JordC. 553₁₄. 608₈. 676₂₂ (*erzen*. JordC. 471₂₃. 559₉. 608₁₂). — Sylv. UT. *erszin*.

feyeer. mynt ha ky egy feeyeer rwhaat lathna. ÉrdyC. II. 18₂₉. — zeep feeyeer öltözetben. ÉrdyC. 365₂₆. — egy feyeer lo yewe ky. JordC. 921₂₃. 101₃₂ stb. — MünchC. *feïr*. — Sylv. UT. *feïr*. — Helt. Kr. *feyr*. — Pázm. Préd. *feïr*. — Mátyusf. Nyr. 20 : 27. *feïr*. (32 : 10).

fekeely. — ondoksagos fekeelyek eseenek emberekre. JordC. 913₃. — Debreczen Nyr. 5 : 141. *feki*. — Szilágy m. Nyr. 14 : 576. *fekjïj*.

fesweenseeg. felette yghen el beewól ez vylagon az gonoz gykos-saag . . . fesweenseeg . . . ÉrdyC. 45₂₂. 323₃₅ stb. — kyk fesweenyek valanak. JordC. 585₁₀. 858₂. 859₁₆ (*feswen*. JordC. 569₃₀). — MünchC. *fös-ucnseg*. — Komj. Sz. Pál. *feswynsig*. — Helt. Kr. *fesuen*. — Horpács: *fösfin*. — Mátyusf. Nyr. 20 : 27. *fösviny*.

galleer. el zeleseytyk hew galleerokat. JordC. 426₂₃.

hosweet. zent hosweet napyanak előtte. ÉrdyC. 50₂₇. 137₃₂. 205₃₁. — valaanak kedeeg hosweethnak ynnepyben. ÉrdyC. II. 37₃. — aldozyatok ffaseeth, az az hosweetot. JordC. 32₂₃. 513₂. 641₃₁ stb. — MünchC. *hus-vët*. — Sylv. UT. *husit*. — Göcsej Nyr. 13 : 307. *hüsit*.

gygeer, *gygeeret*. bodogsaag gygeertetyk mynekewnk. ÉrdyC. 71₁₈. 165₂₅. II. 302₂₉ stb. — gygeerethek feldeere. JordC. 285₁₆. 283₁₉. — ky yob gygeeretökben erösswítetöt megh. JordC. 812₁₆ stb. — BécsiC. *iger*. — Sylv. UT. *ighir*. — Helt. Kr. *megigërec*. — Székelyföld. *igyir*. — Mátyusf. *igir*.

yreegy, *yreegy* vala az zent hythnek ffayra. ÉrdyC. II. 53₃₈. — az yreegök kezdeeg nagy erössen vadolny. ÉrdyC. II. 481₃₁. 484₃. 503₁₃. — MünchC. *irëgsëg*. — ÉrdyC. II. 100₃₄. *yrygsseeg*. — II. 363₃. *yrygly*.

yteel. kemeen yteelet. ÉrdyC. 42₁₈. 62₁₉ stb. — tyztanak yteely az embert. JordC. 97₂₃. 910₄ stb. (*ytel*. JordC. 918₁₄. 446₂₇ stb.). — BécsiC. *itel*. — MünchC. *itel*. — Sylv. UT. *itel*. — Helt. Kr. *itel*. — Pázm. Préd. *iril*. — Csáng. Nyr. 9 : 488. *ityilet*. — Komj. Sz. Pál. *ityily*. (188 : 18).

kemeen. kemeen yteelet. ÉrdyC. 42₁₈. 54₂₀ stb. A Jordánszky-kódex-

ben is kevés kivétellel mindig így. — MünchC. *kemén*. — Sylv. UT. *ke-min*. — Helt. Kr. *kemén*. — Horpács: *kemín*. (47 : 12).

keweel. el böewöl ez vylagon az gonoz gylkossag, ragadozaas, fesseenseeg keweelseeg. ÉrdyC. 45²³. — *keweel* luciper. ÉrdyC. 139¹⁷ stb. — keweelseeghnek myatta veethkezendyk. JordC. 152¹⁵, 238³⁰, 840¹⁹ stb. — BécsiC. *keuél*. — Komj. Sz. Pál. — *keuyl*. — Sylv. UT. *keuül*. — Helt. Kr. *kouély*. — Horpács: *kevil*. (19 : 4).

legheeny. kyben wew legheen Cristus Jesus. ÉrdyC. 113¹⁸. — ky choda volt ez meenyekzöben valo aldot wölegheen. ÉrdyC. 115⁴ stb. — veen tyz legeent ew attyanak zolgay kezzöl. JordC. 330¹³, 920⁷ stb. — MünchC. 238¹⁵ *legén*. — Sylv. UT. *völeghín*. — Mátyusf. *legíny*. — Horpács: *legín*. (17 : 8).

lepeeny. Eweenek masod napon azon ezdendey lepeent. JordC. 294⁶. — Veszprém m. Nyr. 4 : 140. *lepín*.

mereez. senky oltary zentsseeghnel kyl ne mereezleek halalara keewllyny. ÉrdyC. II. 284⁴. — az egyhazy neepek elöt nem mereezlenek le vetközny. ÉrdyC. II. 456⁶ stb. — senky sem mereezlek . . . JordC. 426¹⁰. — mereessegh. JordC. 717²⁸. — nem mereezlyeek yteeletet vethny. JordC. 880¹⁷ stb. — BécsiC. *meréz*. — Sylv. UT. *merisz*. — Helt. Kr. *merész*. — A mai nyelvjárások inkább nyiltabb hanggal ejtik. Palóczság: *mérész* Nyr. 21 : 217.

panceel. keenkő byzű panceel vala ew raytok. JordC. 901¹⁷. — *pancyl*. JordC. 900²⁸. — Sylv. UT. *panczil*.

remeeny. nagyobbakat remeelewnk venny. ÉrdyC. II. 304²³, 14¹⁵, 314¹⁷ stb. — hogy istenben vetnee remeensegeet. ÉrdyC. 109¹⁵, 202¹⁴, II. 486¹⁸ stb. — az olyan remeentelen kaba emberrel . . . ÉrdyC. II. 430¹³, I. 49³⁷ stb. — kyben ty vetetteetök remeensegthöket. JordC. 641¹⁷, 784³, 820² stb. — BécsiC. *remélic*. — Sylv. UT. *reminsig*, *remimli*. — Helt. Kr. *reménség*. — Dunántúl: *reminkedik*. MTsz. II. 270. (27 : 6).

seteet, *seteetseeg*. seteetseegben laata nagy vylagossagot. ÉrdyC. 65⁵, 243²³, II. 201¹⁶, 511²⁰ stb. — seteetsegh. JordC. 5⁹, 899²⁹ stb. — Irása ingadozó s az arány az ee és e-vel való írás között körülbelül egyforma. Különösen a Jordánszky-kódex szereti egyszerű e-vel írni. — BécsiC. *sétét*. — MünchC. *sétét*. — Sylv. UT. *sötüt*, *sötütes*. — Helt. Kr. *sötüt*. — Dráva mell. *sítét*. — Palóczság: *sítét*, *sitéit*, *sütét*. — Arad m. *sítit*. MTsz. II. 380—381.

zegeeny. kyben nagy byzodalma az zegeen bynes embernek. ÉrdyC. 127⁵, 274³⁰, 460²². — zyle az zeegheen byneseknek bochanattra valo remeensegeet. ÉrdyC. II. 70⁸, 512¹⁰ stb. — MünchC. *zègèn*. — Sylv. UT. *szeghín*. — Helt. Kr. *szegény*. — Horpács: *szegin*. — Mátyusf. *szegínyek*. — Veszprém m. *szegín*. — Zala m. *szegin*. — Csáng. *szigin* stb. MTsz. II. 507—508. (240 : 110).

zekreeny. istennek aranyas zekreenye elettek meegyen. JordC. 138²⁵. — hogy az ysten zekreenyet es satoraat hordoznaa. JordC. 221²⁵, 289²², 298⁷, 905⁸ (*zekreeny* 445², 499¹⁴). — *szekrín*. NySz. III. 135. — Sopron m. *szökrön*.

zemeely. ember zemeelyenek hasonlatossagara. ÉrdyC. II. 408¹⁴, 476¹⁵ stb. — az zemeelyek kezdeenek neezny. JordC. 29²³, 105²⁴, 208³¹ stb. — BécsiC. *zéméled*. — MünchC. *zemél*. — Sylv. UT. *szemül*. — Dunántúl s általában *széméj*, *szemil*, *szemill*. MTsz. II. 527. (48 : 22).

zemeerem. zemeermős mywelkódet. ÉrdyC. 5₁₄. — Ez eelleyen nagy zemeeremseeghnek akarnook okaat hallany. ÉrdC. 284₃₁. 380₃₀. II. 433₃₃ stb. — zemeeremseeg. JordC. 144₂₁. 258₉. 478₃ stb. — Bécsi- és MünchC. *zemermetlen.* — Sylv. UT. *szemírme.* — Helt. Kr. *szómérem.* — Göcsej Nyr. 14 : 254. *szemírem.*

zeweethnek. zeweethnókóket. JordC. 63₂₅. 109₁₀. 927₁₄ stb. — Te testednek zeweethnóke mondatyk te zemed. JordC. 371₂. — Bécsi- és MünchC. *zöüctnek.* — Sylv. UT. *szövidnek, szövidnek.*

talnyeer. egy nagy aranyas talnyeeron az zenthseeget eleyben vyzik ÉrdyC. 255₄. — hogy neky hoznaa az feyet egy tanyeeron. ÉrdyC. 287₁₀. — aggyad ennekem egy talnyeeron Janos feyeet. JordC. 473₁₃ (*talner* JordC. 473₁₃, 20). — *tanur.* NySz. III. 433.

tekeent. tekeenchen az tablara. ÉrdyC. 57₁₁, 56₃₂ stb. alig egy-néhány kivétellel mindig így van írva a Jordánszky-kódexben is. — BécsiC. *tékentétté.* — MünchC. *tékentette.* — Sylv. UT. *tekintet.* — Helt. Kr. *teként.* — Ma általában: *tekint.* (63 : 6).

termeezet. akara halando embernek termeezetyben ez vylagra yewny. ÉrdyC. 55₂₆. 56₃₂ stb. — Adam kedegh termeezethzerent ysmeree hű felessegheet. JordC. 14₂. 249₀. 837₂₅ stb. (*termezet.* JordC. 5₁₁. 81₁₂₅. 803₃₀ stb. — BécsiC. *tèrmèzet.* — Sylv. UT. *természet.* — Helt. Kr. *természet.* (39 : 7).

törteen. ha törteenyk oda esnóm. ÉrdyC. 13₈. 49₃₀. II. 8₁₆. 280₆ stb.). — kyk terteenenek vona ez wton. JordC. 619₈. 739₉. 780₂₈ stb. — BécsiC. *történ.* — Komj. Sz. Pál. *törtynnek, törtynet.* — Sylv. UT. *törtin.* — Horpács: *törtinik.* (30 : 21).

törweeny. az hatalmassagot törweennek twggyaak az ygassaag helyöt. ÉrdyC. 40₈. 62₂₇ stb. — Ky ne tawozzeek ez terweennek kenywe the zadbol. JordC. 285₁. 726₈ stb. — MünchC. *tóruen.* — Komj. Sz. Pál. *törwin.* — Sylv. UT. *törvin.* — Helt. Kr. *törvény.*

vendeeg. wy vendeeg kiral. ÉrdyC. 66₁₀. II. 482₂₉ stb. — bel teelek az menyekző vendeegekkal. JordC. 423₃₇. 78₂₁₁. 582₁ stb. (*vendeg.* JordC. 423₃₈. 536₂₀. 473₂ stb.) — BécsiC. *vèndég.* — Sylv. UT. *vendig.* — Helt. Kr. *vendég, vendégség.* — Horpács: *vendig.* (11 : 7).

II.

e a mai é helyén.

1. A tő első tagjában.

beka. megh veróm tartománydat bekakkal. JordC. 20₃, 4, 9, 15, 17. 21₂. 914₁₁ (*beeka.* JordC. 20₁₂). — neemwllanak megh azeert a' beekaak. ÉrdyC. II. 375₂₈. Pontosabb helyesírású nyelvelméleinkből nem mutatható ki, mily hangzóval ejtették. A nyelvjárásokban ingadozik: Horpács Nyr. 10 : 264: *béka*, Sopron és Vas m. *béka* Nyr. 10 : 331; de Komárom m. és Mátyusföldén *bika*-nak ejtik. Nyr. 4 : 283. 20 : 26. (9 : 2).

beka, bekesség. Minden esetre feltűnő, hogy ezt a szót is, mely nyelvelméleink tanúsága szerint zárt magánhangzóval ejtetett ki az első szótagban, egyszerű *e*-vel írja; a nyelvjárásokban ma is rendesen zárt hangzóval vagy annak megfelelő *i*-vel találjuk. Tekintetbe véve azonban azt-

hogy következetesen (csak egy eltérést találtam. JordC. 835³¹) így írja, azt kell sejtenuünk, hogy a kódex-író nyelvjárásában nyíltan hangzott. Ez legalább valószínűbbnek tetszik, mint hogy röviden ejtették volna. — semy nemew bekeseeg nem leezen ez vylagon. ÉrdyC. 45³⁵. 47²⁵ stb., JordC. 248¹³. 382²¹. 411⁸ stb. — MünchC. *bekeseeg*. — Sylv. UT. *bikil*, *bikesig*. — Helt. Kr. *bekeség*. (60 : 1).

beko. keressed meg az ew bekoyt. ÉrdyC. II. 155³⁷. — semy nemew bekowal meg nem tarthattyak vala. JordC. 467¹¹. 550¹³ stb. A Bécsi- és a Münch.-kódex nem jelöli a magánhangzó színezetét.

bel (intestina, interanea). mynd az belywel es hwraywal eghesse megh az oltaron. JordC. 84²³. — ennek az bakokat buzának belywel. JordC. 274¹. — zerzee ysten Adamnak es hw feleségehenek swbawal bellöt köntös. JordC. 13. — Helt. Kr. *béles*.

dezma. keppwtalok kyk megh dezmallyatok az kerbely vetemee nyeket. ÉrdyC. 260²⁵. — keppwtalok, kyk dezmallyatok az meentaath. JordC. 428¹¹. 809²⁵. 810² stb. — MünchC. *dezma*. — Helt. Kr. *dezma*. (9 : 1).

ebred. penitencia tartok ffel ebrednek. ÉrdyC. II. 112²³. — Ez zoo wtan ffel ebrede. ÉrdyC. I. 306⁷. — fel ebredween azert Constantinos czazar almabol. ÉrdyC. 279¹⁷. — fel ebredwen. JordC. 765³. — Székelyföld: *eber*. — Dráva m., Vas m. *öbred*. MTsz. 452. — Horpács: *übred*.

eg (coelum). az felssew tyzes egh hol az zentök lakoznak. ÉrdyC. 26⁴. 159¹⁹. 103¹. — zeep feenes cyllagh lattateek az eghen. ÉrdyC. II. 94²³. — eghygh ffel magaztatol ee? JordC. 387¹⁰. — kyk eghnek alatta vannak. JordC. 709³² stb. — Helt. Kr. *egból*, *egecken* által. — Vár. Disp. *eg* Nyr. 1 : 32. — Sylv. UT. *égü*, *ég*. (96 : 3).

eh, *ehezylk*, *ehsseeg*. nem hannaa ehel meg halny. ÉrdyC. II. 93¹⁴. — ehseegnek ydeyn. ÉrdyC. 46⁵. — ehözky ÉrdyC. II. 353¹⁴. 416³⁶ stb. — meg ehözek. JordC. 493¹¹. 500¹³. 748¹ stb. — BécsiC. *ehség*. — MünchC. *èhezni*. — Sylv. UT. *èheznek*, *èhezik*, *èh*. — Palóczság Nyr. 22 : 33. *èh*. — Horpács: *èhes*. (30 : 2).

el, *eles* (acies, acutus). mynt az előss es meg sykarlot tör. ÉrdyC. II. 14¹⁰. — elmeyeenek előss volthaert mondhatatlan nagy értelmes ember leen. ÉrdyC. II. 282¹ stb. — eless kep. JordC. 524²⁵. 885²⁷. 911² stb. — Sylv. UT. *èles*. — Helt. UT. Az istennek beszéde két *elö* törnél hat hattosb. — Dévai Orth. Hung. *èles*. — Horpács: *èlen*.

en. en atyamnak aldottay. ÉrdyC. 43². — en nem teeylöm. ÉrdyC. 50¹. 59⁶ stb. (csak egy eltérést találtam: Megh ees gygaal az *een* oldalambol. ÉrdyC. 405¹⁶). A Jordánszky-kódexben is mindig így. — Bécsi- és MünchC. *èn*. — Palóczság Nyr. 21 : 423. *èn*. — Horpács: *èn*. — Somogy m. *éngem*. MTsz. I. 489.

ercz. Erczből zerzet edeenyek. JordC. 476¹³. 280⁵. 182¹³. — ercz tablaat. JordC. 888⁵ stb. — chontot vasat erczök faat fywet es heegyeket el emeeznek. ÉrdyC. 25⁵. — az te Istenydwagy erczek... ÉrdyC. 302¹⁷. — Sem rezben awagy erczben. ÉrdyC. 302²⁰. — Bécsi- és MünchC. *èrc*. — Helt. Kr. *ercz*. — Sylv. UT. *èrcz*. — Born. Ének. *ertz*. — Mindig így.

erdem, *erdemel*. nagy erdemeketh gyöyhet. ÉrdyC. 55¹. 90³² stb. A Jordánszky-kódexben rendesen így. Itt ugyanazt kell megjegyeznuünk, a mit a *béke* szónál. Pontosabb helyesírású nyelvméleink ugyan zárt hanggal jelölik ezt a szót, a mai nyelvjárásokban azonban már nyíltabb

alakjával is találkozunk. — Bécsi- és MünchC. *érdem*. — Helt. Kr. *érdemli*. — Sylv. UT. *irdeml*. — Horpács: *êrdem*. — Moldv. csáng. *êrdelmes*. Nyr. 3 : 5, 9 : 491. (60 : 32).

erez. leelkeeben es myndden erzeekônseegében zenwedôt. ÉrdyC. 57¹⁰. 67²⁸ stb. — Ehseghet zomeehsagot hydeghseghet erözwe. JordC. 794²³. 210¹⁰. — semy serelmet nem erze. ÉrdyC. 444²². — BécsiC. *êrzić*, *êrzhetne*. — Sylv. UT. *êrezuin*. — Helt. Kr. *erzi*. — Palóczság Nyr. 21 : 505. *êrez*. — Eszék Nyr. 7 : 267. *eröz*. — Horpács: *êrez*. — Mindig így.

ert (intelligo). Megh ertihween zerelmes atyamffiyay. ÉrdyC. 131²⁹. — meg hallook az zent Irasnak ertelmeat. ÉrdyC. 82¹³. 60³⁴ stb. — azonnal meg ertöközwnk rola. ÉrdyC. 41³⁴. 41¹⁶ stb. (csak egyszer *ee*-vel: *eertelmes*. ÉrdyC. II. 490⁴). — Ty es meeg ertelemmel kyl vattok ee? JordC. 401³². 393¹⁹ stb. — Bécsi- és MünchC. *êrt*. — Sylv. UT. *êrtelme*, *êrcze* meg, *êrti*. — Helt. Kr. *erteközic*, *ertelem*. — Helt. UT. *ertelem*. — Vár. Disp. Nyr. 1 : 32. *ert*. (120 : 1).

es (et). ÉrdyC. 5⁸. 7²⁴. 9¹² stb. néhány kivétellel mind a két kódexben mindig így (a mai *is* = *ees*). — MünchC. *ês*. — Sylv. Ut. *ês*. — Horpács: *ês*.

ez (mens, sapientia) eghez ezzel. JordC. 468¹³. — hogy meg ert-hetneethék, es ezeth hogy megh foghatnatok. JordC. 263¹⁶. 832⁸ stb. — mene few anne ezm. ÉrdyC. 108⁸ stb. mindig így kivétel nélkül. — Helt. Kr. *ez*. — Veszprém m. *esz*. — Somogy m. *eszbe* vesz. — Horpács: *ész*.

ffel (valaminek a fele). Annak wtanna harmad ffel eztendő. ÉrdyC. 48¹⁷. — almaban Cristus Jesus wran lataa az ffel palastot. ÉrdyC. II. 454⁴¹. — ötöd ffel pater noster. ÉrdyC. II. 467²⁸ stb. mindig így. — ffel reeze. JordC. 304¹⁴, 15. 903³² stb. — felygh. JordC. 144¹⁵. — (*ffel*. ÉrdyC. 42⁸. JordC. 316⁶). — eeffely koron. JordC. 343⁸. 764²⁸. 773³⁴ stb. — BécsiC. *êfél* koron. — MünchC. *fêl*. — Sylv. UT. *fêl*. — Helt. Kr. *fêl*. — Vár. Disp. Nyr. 1 : 32. *fêl*. — Horpács: *fêl*.

felee, *fele* (féle). Ez eellyen felee kwlcchokat enghedôt Cristus az papoknak. ÉrdyC. II. 48²¹. — az zent Irasban neeg felee zozatot talalwnk. ÉrdyC. 167²⁸. 171¹⁰. — harom fele. ÉrdyC. 102⁵, II. 517³². — ez nemes poharban myndden felee orwossaagh vagyon. ÉrdyC. II. 137¹². JordC. 266¹³. 396²⁸. 485¹⁹ stb. mindig így. — Sylv. Ut. *fêle*, *effêle*. — Helt. Kr. minden *fele*. — Vár. Disp. *fele*. — Horpács: *fêle*. — Heves m. *ki-fêli*, *mi-fêli*. MTsz. I. 567.

heya (milvus), oda gywleköznek az heyak ees. JordC. 590⁴. — Sza-boles m. *héjja*. — Palóczság: *heçlya*. MTsz. I. 833.

yeg. veegre az lean ees mykoron az yeghen fwtosna alaa zakada. ÉrdyC. II. 291¹⁸. — Helt. Kr. *gyeg*. — Kár. Bibl. *iegh*. — Zala m. *gyeg*. — Sopron m. és Göcsej: *gyég*. — Répeze vid. *gyég*. MTsz. I. 985. — Horpács: *jég*.

Jesus. Kivétel nélkül mindig így van írva a két kódexben.

kep (venabulum, jaculum, telum). eless kep thy oldalatokban. JordC. 191². — hethwen lowagokat, es keth zaz keposöketh. JordC. 785¹⁴. — Helt. Kr. *kep*, *kepeckel*. — Helt. Bibl. *kep*. NySz.

kerd. yob kerdeesneel az tanwsagh. ÉrdyC. 41³⁰. — idwesseeges kerdees. ÉrdyC. 48³⁰ stb. rendesen így a Jordánszky-kódexben is. — BécsiC. *kêrd*. — MünchC. *kêrdi*. — Sylv. UT. *kêrd*. — Helt. Kr. *kerde*. — Helt. UT. *kerdgye*, *kerdezés*. — Vár. Disp. *kerd*. — Horpács: *kêrd*. (181 : 3).

keth (kettő). *keth* gonoz teewó tolwayokat. ÉrdyC. 42^a. 93²⁸. 186²⁷ stb. (*keet* ygaznak veereen erdtetyk myndden ygazaknak veerek. ÉrdyC. 262⁴). — de senky azert *keth*seeghben ne esseek. ÉrdyC. 191²⁷. 197³⁷. — *kets*seegnel kyl. ÉrdyC. II. 451⁴ stb. — semyt benne ne ketőlköggyl. ÉrdyC. II. 77²⁵ stb. — *keth*seegnel kyl yettem ede. JordC. 743¹². 746¹⁸. 790¹⁸ stb. mindig így. — BécsiC. *kèt*. — MünchC. *kèt*, *kètelkedél*. — Sylv. UT. *kèt*. — Helt. Kr. *kèt*, *kètség*, *kètséges*. — Vár. Disp. *kèt*. — Gömör m. *kètes*. MTsz. I. 118—119. — Horpács: *kèt*. (378 : 2).

kez (manus). nagy erőss kezzel. JordC. 36¹⁴. — *kezy* mwka. JordC. 257². 402². 507²¹. 814¹⁵ stb. egy-két eset kivételével (angyaly *keez* myath nem volt vona zerezny azth. ÉrdyC. 303⁵) mindig így az Érdy-kódexben is. — MünchC. *kèz*. — Sylv. UT. *kèz*. — Helt. Kr. *kèz*. — Horpács: *kèz*.

melto. Írása nagyon ingadozik s körülbelül ugyanoly számban fordul elő a *meelto*-írás, mint a *melto*. Nyelvelmékeink zártnak jelölik a hangzót, ma azonban inkább nyíltan hangzik. — ez zent Innepnek meltosagara. ÉrdyC. 73³⁵. 66¹⁶ stb. — meltosaggal JordC. 188²³. 256¹⁷. 432¹⁶ stb. — BécsiC. *melto*. — MünchC. *melto*. — Sylv. UT. *milto*. — Helt. Kr. *mèltóság*. — Csik m. *meltat*. MTsz. 1426.

nev (nomen). lata egy koporsoot kyt martyr newón tyztólnek. ÉrdyC. II. 455¹⁸ stb. — ky vezeteeek newen hyvattatyk vala ygaznak. JordC. 709⁷. 717²⁵. 723⁴ stb. — BécsiC. *nèv*. — MünchC. *nèuuel*. — Helt. Kr. *nèv*. — Vár. Disp. *nèv*. — Horpács: *nèv*. Mindig így írva.

pelda. erek atoknak peldazattyara. ÉrdyC. 42³⁸. — tekellertes *pelda*. ÉrdyC. 42²¹. 40² stb. — hasonlatos *pelda* zerenyth. JordC. 63³⁰. 169¹⁸. 880¹⁰ stb. (*peelda*. ÉrdyC. 180²⁷. JordC. 814⁷). — BécsiC. *pèlda*. — MünchC. *pèldaz*. — Csik m. *pelda*. — Göcsej: *pèlda*. MTsz. — Horpács: *pèlda*. (134 : 2).

penz. penzt adanak neky. JordC. 424²⁰. — penzt hannaanak az ysten zekrenyeeben. JordC. 499¹⁸. 436⁷ stb.; rendszeren így írva az Érdy-kódexben is. (*peenz*. JordC. 89¹⁷. 493²⁸. 489¹⁸ stb.) — Nyelvelmékeinkben s nyelvjárásainkban inkább zárt hangzóval találjuk. De azért a Münch. kódexben előfordul nyílt hangzóval is: *pènz*. — Vas m. *penca*. — Szlavonia: *pés*. — Losonez vid. *pèz*. (64 : 14).

rez (æs, cuprum). de az istenseeg nem lakozyk sem rezben awagy erzben, de az felssew zent orzagban wralkodyk. ÉrdyC. 302²⁰.

ser, *sert*, *serelem*. serelemmel kyl. ÉrdyC. 61²⁸. — semyth serelmet nem zenwed. ÉrdyC. 284²⁸. — mygh embernek tyztat ew eelety, annawal hamarab meg serzyk ellenzew vezedelemtwel. ÉrdyC. 226¹⁰. — senkyt nem twd megh serteny. ÉrdyC. 75²³ stb. — meg sertee az papy feyedelemnek hű zolgayat. JordC. 507³. 530²⁰. 887¹⁸. 900¹³ stb. — BécsiC. *sèrèl-mecnèc*. — MünchC. *sèrèlmeç*, *sèrzik*. — Sylv. UT. *sèrtett*. — Helt. Kr. *sèrelem*, *sèrteni*. — Csallóköz: *sert*.

zek. Allywnk meg wr isten fyyanak yteelő zekynek elette. ÉrdyC. 42⁴. 46¹⁸. — aranyas zekben helheztytyk. ÉrdyC. 255⁸. II. 457¹⁰. 459²⁷ stb. (*zeek*. ÉrdyC. 239¹⁸. 241¹⁸. II. 183⁵). — az galamb arwlóknak zekóket fel forgataa. JordC. 419²¹. 426¹⁶. 790³². 892¹⁶ stb. — BécsiC. *zèk*. — MünchC. *zèkit*. — Sylv. UT. *zèk*. — Helt. Kr. *zèk*. — Vár. Disp. *zèk*. — Horpács: *szèk*. (64 : 3).

zel (ventus). Nagy zellel leelekkal chak alyg zalada be az barlangba

az zarwas. ÉrdyC. II. 296s. — forgo zel. JordC. 276¹⁷. — az zel kedvg ellenseghes vala. JordC. 399²⁶. 400¹⁴. 859²³ stb. (*zeel*. JordC. 142¹⁹. 881¹³. ÉrdyC. 163²⁹. 249¹⁷ stb.). — BécsiC. *zél*. — MünchC. *zèl*. — Sylv. UT. *szèl*. — Helt. Zsolt. *forgoszèl*. — Kár. Bibl. *zèl*. — Horpács: *szèl*. — Heves m. *szè*. MTsz. (16 : 6).

zen. fytezyg vala a zennel. JordC. 507²¹. — Sokzor esyk az zemben, gyakorta az vyzben. JordC. 408⁵. — alnak vala az vytezek az zennel. JordC. 690¹⁸. 701¹¹. 844⁷. — MünchC. *zèn*. — Sylv. UT. *szèn*. — Vár. Disp. *zèn*. — Horpács: *szèn*. — Göcsej, Baranya m., Szlavónia: *szen*.

tel. fwtastok ne leegyen telben. ÉrdyC. 49⁴. — költözeestök ez vylagbol ne leegyen telben. ÉrdyC. 49²⁹. — telben nyarban hydeg hoval tellyes. ÉrdyC. II. 386¹⁵. — tel vala. JordC. 663⁵. — MünchC. *tèlbè*. — Sylv. UT. *tèl*. — Helt. Kr. *tèl*. — Horpács: *tèl*.

ter (venio etc.), meg tert tolway. ÉrdyC. 42²⁶. — hozyaa teryen el hagywan gonossagaat. ÉrdyC. 75³². 134³¹ stb. (*teer*. ÉrdyC. 70³¹. 75³³). — hamar el tertenek az vtrol. JordC. 68⁸. — alman teree galileanak tartományban. JordC. 360²⁶. — es megh megh teree azon herre. JordC. 20¹⁴. 520⁵. 553¹ stb., mindig így írva. — MünchC. *tèreitic*, *tèrtének*. — Sylv. UT. *tèrienek*, *tèrni*. — Helt. Kr. *terének*. — Vár. Disp. *ter*. — Horpács: *tèr*. (197 : 3).

terd. egy ember eletthe terdeere esween. JordC. 408⁸. — terden hayolwan. JordC. 331²⁹, sz. — terdeere le esween. JordC. 776¹⁰. 825²¹ stb., mindig így írva a két kódexben. — BécsiC. *tèrd*. — MünchC. *tèrdre*. — Sylv. UT. *tèrdre*. — Helt. Kr. *terd*. — Vár. Disp. *terd*. — Horpács: *tèrd*.

vele, *velee*. az oltaron megh tyztwllyatok hű velee. JordC. 102⁸. — eellyen hű velee. JordC. 35¹⁴. 259⁸. 562²⁴ stb. — megh haboroideek es mynd tellyes Jerusalembelyek ew velee. ÉrdyC. 181²⁰. 280³¹. II. 16¹³. 253²³ stb., mindig így írva. — MünchC. *vèle*. — Sylv. UT. *vèle*. — Helt. Kr. *vèle*. — Helt. UT. *vèlle*.

veka. harom veka lyzthben. JordC. 576³. — Horpács Nyr. 10 : 265. *vèka*. — Rába vid. *vèka*.

vesz (tempestas), mikoron azért megh zent vona az yzvez. JordC. 773². — zel vez myath haborgato homaly es feelhò. JordC. 859²³. — es leen nagy yz vezz az neep közöth. ÉrdyC. 304²³. — Sylv. UT. *vész*. — Vár. Disp. *vész*. — Helt. Zsolt. *vész*.